

ג'ורא גודמן

'חוק יהודי': יישומו והשפעותיו של החוק לאיסור גידול חזירים במדינת ישראל, 1962 - 1965

המצפה

עתון התנועה העולמית של המזרחי והסניף המזרחי

המוסד והעורך הראשון הרב מאיר בראינין ז"ל

המערכת המנהלת: תל-אביב רח' המסגר 66
 טלפון: 314467, ת. ד. 3045
 מחלקת המדפוס: רח' הרצל 16, ד. 1148
 ירושלים רח' שמואל 3, ת. ד. 25093
 טל' 23410, 23891. בילתה של: 3628
 ח. פ. ה.: 23410 ארלוזורוב 1, טלפון: 3628
 דמי: דמי התייחסות: 5.50 ל"י לחודש
 אין המערכת אחראיה לתוכן המדפוסות ומסגנון

דפוס: העשור בע"מ ת"א
 רח' המסגר 66, טלפון 31594

ב"ה, יום שלישי כ"ב תמוז תשכ"ב (24.7.62) שנה כ"ה — גיליון 9079 — המחיר 20 אגורה

הכנסת אישרה חוק איסור גידול החזיר נתקבל על כל הסיעות הדתיות, חירות ורוב הליבראליים

מאת סופרנו יונה כן-אמיתי —

על דעת כל הסיעות הדתיות, וכן נציגי מפא"י, חרות ורוב הליבראליים אישרה אמש הכנסת כאורה סופי את החוק הנוסח נדלה חזיר במדינת ישראל, פרט למספר ישובים נוצריים בנביל. החוק יוכנס לתוקפו בעוד שנה אחת מהיום.

על קבלת החוק התשובות לנציגי המסאל שלהמו נגד החוק — השיב פר משה אונג ירד ועדת החוקה.

אחה"ע ומס"מ לחמו בחוק במצעות מצעותינגד הלווחים העיקריים בחוק הנ"ל ר שהצביעו נגדו היו נציגי אחה"ע ומס"מ. ל"ג סעיפי החוק הם: שיש למיאלת הכנסת כ"א הצעות נגד. שועדת החוקה. חוק ומס"מ החתה

בקבלת חוק זה יש משום סכיה דתית על לא יהודים. אין לנו עניין בגידול חזירים. אין לחת חוקי שיחסינו — כזה. אם יתקבל חוק שיחייב הדבקת שיש חשש שיהיה של כל בית. אם כבר מוחה בפתחו של כל בית. אם המזרחים חוק — למה לא יכלול את המזרחים שילדו חזירים. לא יאכזבו את יהודי להם שותפים יהודיים או לא.

אוינא דוחה הטענות ער "ספיה דתית" פר כ. אונג ירד ועדת החוקה. חוק ומס"מ ציון את קטאוח של ניר (אחה"ע) ורובני (מס"מ) נגד כל דבר דתי. הוא דחה בחוק את כל טענות על "ספיה דתית" והסביר את מנסת החוק:

למה את המדינה הנמנע לה לא יהודים ישוב שמרמית תו? שבו נוצריים נכלל בחוק. ער כן לא שפרעם ולא יאסוף וכו' לא נכללו.

להצעה אחר של מס"מ-אחה"ע נגד המצעות להסמך אשנים כ"א אונג שפרעם גם נציגי חרות. אספיי חוק ומס"מ נכלל בחוק. ער כן היה רק 16 בעד המצעות. ההסאל 29 נגד המצעות. פר אונג הנבחי שפנסתם של אנשי מס"מ ואחה"ע היא לנסוע בחוק או לשלוח לראשיה של נהח. ההמסעות — נהח. בראש ישיבת הכנסת שדגה בחוק זה יב הרב דר"י. ש. בן מאיר.

'חוק יהודי': יישומו והשפעותיו של החוק לאיסור גידול חזירים במדינת ישראל, 1962-1965

הקדמה

החוק לאיסור גידול חזיר שחוקקה הכנסת בקיץ 1962, ושנכנס לתוקפו שנה לאחר מכן, צוין כניצחון פוליטי חשוב לציבור הדתי, במיוחד למפד"ל, שמשרד הפנים בראשותה הופקד על אכיפת החוק. בעידן הסוער של מאבקי דת ומדינה בראשית שנות השישים בנושאים כריני אישות, כשרות ושמירת השבת, הגדיר העיתון 'הצופה' את החוק לאיסור גידול החזירים 'חוק יהודי' וקבע שכניסתו לתוקף היא 'ציון-דרך במאבק ההיסטורי על דמות המדינה'.¹

הכותרת הראשית של עיתון 'הצופה', 24 ביולי 1962. ברקע, זיר החזירים בקיבוץ דפנה (ראו עמ' 109)

מעבר למשמעותו האידאולוגית, החוק לאיסור גידול חזיר הוא מהחוקים המשפיעים ביותר על משק בעלי החיים בארץ-ישראל בעידן המודרני, אם לא המשפיע בהם. מטרת החוק הייתה להגביל ביותר את הענף החקלאי של גידול החזירים; למרות עשור של ניסיונות בלתי מוצלחים לאסרו או לצמצמו, באמצעות חקיקה או תקנות מנהליות, מנה הענף בראשית שנות השישים עשרות אלפי ראש, שהיו מפוזרים כמעט בכל רחבי המדינה. החוק החדש אסר גידול חזירים בכל מקום להוציא תשעה יישובים בגליל שהתגוררה בהם אוכלוסייה ערבית-נוצרית. סמוך למועד כניסתו לתוקף, בקיץ 1963, הובלו עשרות אלפי חזירים במהירות לשחיטה או לגליל. דמות החזיר המבוית החי נעלמה כמעט לחלוטין מכל אזורי הארץ.

במאמר זה אני מבקש לבחון את הכוחות הפוליטיים שהובילו לחקיקת החוק לאיסור גידול חזיר, את דרכי הביצוע של החוק ואת הקשיים המדיניים והמשפטיים שהיו כרוכים ביישומו המלא. כמו כן אבחן את השפעותיו על איכות הסביבה ועל האוכלוסייה המוסלמית והדרוזית באותם יישובים בגליל שבהם הותר גידול חזירים.

ענף גידול החזירים בעשור הראשון של מדינת ישראל והניסיונות להגבילו

הענף החקלאי המודרני של גידול החזירים החל להתפתח בארץ בתקופת המנדט הבריטי, בעיקר בזמן המחסור בכשר בימי מלחמת העולם השנייה. בשנת 1942 נמנו לראשונה במפקד רשמי יותר מ-12,000 חזירים בארץ. המגדלים היו ברובם ערבים נוצרים, שהחזיקו דירים בקרבת הערים הגדולות, אך גם יהודים עסקו בגידול חזירים.² הענף המשיך לפעול בתקופת הצנע בשנותיה הראשונות של המדינה. בשנת 1954 נספרו באזורי הערים הגדולות ובגליל כ-6,000 חזירים, וההנחה הייתה שמספרם

1 הצופה, 24 ביולי 1962; 26 ביולי 1963.

2 ג' גורמן, "דבר אחר": ענף גידול החזירים במדינת ישראל ומתנגדיו, 1948-1962, קתדרה, 134 (טבת תש"ע), עמ' 65-90, וראו שם בפרט עמ' 67-68.

למעשה גדול יותר.³ התכונות הפיזיולוגיות של החזיר הן שהגדילו את תפוצתו בעתות מחסור חמור בבשר: חזירים מתרבים מהר הרבה יותר מבקר ומצאן והם יצרני בשר יעילים ביותר, שניתן להאכילם בשאריות מזון.⁴

עם זאת החזיר הוא סמל עתיק יומין לטומאה ולשנאת ישראל.⁵ מורי הלכה ומוסר מתקופת המשנה והתלמוד ועד ברל כצנלסון כתבו מילים מאוד לא מחמיאות על החזירים ועל מגדליהם.⁶ משום כך היו גידול החזירים ומכירת בשרם נושא לאחד הוויכוחים הגדולים בסוגיית יחסי דת ומדינה במדינת ישראל מראשיתה. רשויות המדינה חדלו למעשה זמן קצר לאחר הקמתה לייבא בשר חזיר בשל מחאות הדתיים, אולם גידול החזירים המקומי התסיס מאוד את הציבור הדתי ועורר תרעומת גם בקרב חילונים רבים. העניין הועלה פעמים רבות בכנסת, ואף הונחו על שולחן הכנסת שתי הצעות חוק פרטיות לאיסור גידול החזיר, האחת מטעמה של קבוצת חברי כנסת בולטים ממפא"י.⁷

ראש הממשלה דוד בן-גוריון האמין שהרעיון לאסור לגדל בהמה כלשהי הוא 'אבסורד' הפוגע בחופש האדם והמצפון.⁸ אולם הממשלה נקטה בשנים 1953-1954 סדרת צעדים להגבלת גידול החזירים באמצעות צווים מנהליים לפיקוח על מזונות, וזאת כדי להימנע מחקיקה שנויה במחלוקת שלא היה ברור שתשיג רוב בכנסת. הצווים לא נועדו לאסור את הגידול כליל אלא להגבילו לאזור נצרת והגליל, כדי שהרשויות לא יצטיירו כמי שפוגעות באוכלוסייה הנוצרית בארץ ובזכותה לצרוך בשר חזיר.⁹ אולם יישום התקנות נתקל בבעיות אכיפה רבות ובכל מקרה הן נפסלו כליל בבג"ץ. בתגובה על עתירות של מגדלי חזירים קבע בג"ץ שצווי המפקח על המזונות אמורים לשרת צרכים כלכליים ולא 'לספק, על פי הוראות הממשלה, את דרישותיהם של חוגים מסויימים' לצמצם את גידול החזיר 'מטעמים דתיים ולאומיים'. השופטים ציטטו פסיקה קודמת של בג"ץ בנושא שנקבע בה כי רק בחקיקה 'במפורש ובדברים שאינם משתמעים לשתי פנים' ניתן לכפות חוקים האוסרים גידול חזירים או מכירת בשר חזיר.¹⁰

3 מפקד דירי החזירים, צורף אל מ' גרביץ אל מר ריטר, 28 במרס 1954, גה"מ, 11/5681.

4 האפשרות לנצל את בשר החזיר המקומי כדי להקל את מצוקת המחסור בבשר אפילו קסמה בהתחלה לפקידים בכירים במשרדי ממשלה שהיו ממונים על הספקת מזון לאוכלוסייה. פרוטוקול ישיבה במחלקת הקיצוב, 11 באוקטובר 1951, גה"מ, 11/4153.

5 ד' ברק-ארז, 'גלגולו של חזיר: מסמל לאומי לאינטרס דתי?', משפטים, לג (אב תשס"ג), עמ' 403-475; D. Barak-Erez, *Outlawed Pigs: Law, Religion and Culture in Israel*, Madison, WI 2007. מחקרה המקיף של דפנה ברק-ארז עוסק ביחס התרבותי לחזיר ולבשרו במקורות היהודיים ובמדינת ישראל, במאמצי החקיקה בכנסת ובפסיקות בנושא בבתי המשפט.

6 ב' כצנלסון, 'עד היכן אהבת ישראל מגעת?', דבר, 7 בינואר 1944.

7 גורמן (לעיל, הערה 2), עמ' 69-74. קבוצת חברי הכנסת ממפא"י כללה את ישראל ישעיהו, שמואל דיין, עמי אסף, שרה כפרית ושלמה לביא.

8 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 5 ביולי 1953, גה"מ. על עמדות בן-גוריון בנושאי דת ומדינה ראו: צ' צמרת, 'מדינה יהודית – כן; מדינה קלריקלית – לא: ראשי מפא"י ויחסם לדת ולדתיים', מ' בראון וצ' צמרת (עורכים), שני עברי הגשר: דת ומדינה בראשית דרכה של ישראל, ירושלים תשס"ב, עמ' 175-245.

9 גורמן (לעיל, הערה 2), עמ' 74-75.

10 בג"ץ 98/54, 105/54, פסקי דין, י, עמ' 40-56.

רק לאחר מכן הסכימה סיעת מפא"י – אף שחלק מראשיה לא ששו לכך – לקבל את תביעות שותפתה הקואליציונית המפד"ל לפעול לחקיקה בנושא.¹¹ אולם בן-גוריון הבהיר בכנסת שאין בכוונתו לתמוך בחוק ארצי כולל נגד גידול החזירים, 'חוק משונה' אשר 'יסלף בעיני רבים מאתנו את דמות המדינה, את דמותנו'.¹² הקואליציה הסכימה לחוקק חוק שייתן, ברוח הוראת בג"ץ, 'הסמכה מיוחדת' לרשויות מקומיות שירצו לאסור גידול חזירים ומכירת בשר חזיר בתחומן. חברי הממשלה, שהיו חברות בה גם סיעות מפ"ם ו'אחדות העבודה', דנו בפרטי החוק במהלך שלוש ישיבות כדי להגיע לנוסח מוסכם. גם כך עורר החוק סערה כאשר הוצג והועבר בכנסת בקיץ 1956, על אף התנגדותם הנמרצת של כמה חברי כנסת מהקואליציה.¹³ שר הפנים מ'אחדות העבודה', ישראל בריהודה, לא הסתיר את אי שביעות רצונו מן החוק שעליו הופקר, אולם ביזמה ובעידוד של משרד הדתות, הסיעות הדתיות ומועצות הרבנות הראשית, נקבעו בשלוש הערים הגדולות ובעשרות עיריות ומועצות מקומיות, בחסות 'חוק ההסמכה', חוקי עזר נגד גידול החזירים ומכירת בשרם.¹⁴

היישום בפועל נתקל בקשיי אכיפה של האיסור למכירת בשר חזיר בערים הגדולות ובהגבלה נוספת שהטיל בית המשפט העליון על הרשויות המקומיות בכך שחייב אותן להוכיח שבשר חזיר שהחרימו אכן נועד למכירה בתחומי הרשות.¹⁵ אספה של 200 רבנים הביעה באוקטובר 1961 את 'תמהונה וצער' על דרישתו של בית המשפט העליון מהמועצה המקומית בנימינה לנמק מדוע לא תיתן רישיון ליצרן של נקניק חזיר שטען כי מוצריו מיועדים למכירה מחוץ לתחום השיפוט של הרשות, שחוקקה חוק עזר בעניין. הרבנים ראו בהחלטה 'כפית המצפון בדבר שמושרש בכל ישראל מדורי דור'.¹⁶ אף שבמקרה זה ובאחרים בג"ץ גם דחה עתירות של יצרני בשר חזיר נגד הרשויות, בחלקן או במלואן,¹⁷ בית המשפט העליון נתפס, לא בפעם הראשונה או האחרונה, כמגן על גידול החזיר ומכירת בשרו מפני רצון הציבור הדתי.

אולם הבעיה הראשית של הלוחמים בחזיר הייתה שרשויות מקומיות רבות לא אסרו את גידולו ומכירת בשרו. רק חמישים וחמש מתוך 151 רשויות מקומיות במדינה חוקקו חוקי עזר נגד גידול חזירים, בהן תשע-עשרה מתוך עשרים ושלוש העיריות, כולל הגדולות, אבל רק עשרים ושמונה מתוך שבעים ושמונה המועצות המקומיות, ושמונה מתוך חמישים המועצות האזוריות.¹⁸ למגנת לבם

11 ישיבת הוועדה המדינית, 8 בספטמבר 1955, אמ"ע, 17-1955-26.

12 דברי הכנסת, כ, עמ' 1837-1839 (23 במאי 1956).

13 פרוטוקול ישיבת הממשלה, 1, 8, 15 ביולי 1956, גה"מ; ספר החוקים 211, עמ' 16 (6 בדצמבר 1956); דברי הכנסת, כ, עמ' 2384-2404, 2413-2407 (24 ביולי 1956), 2436-2426 (25 ביולי 1956); כא, עמ' 326-336 (26 בנובמבר 1956).

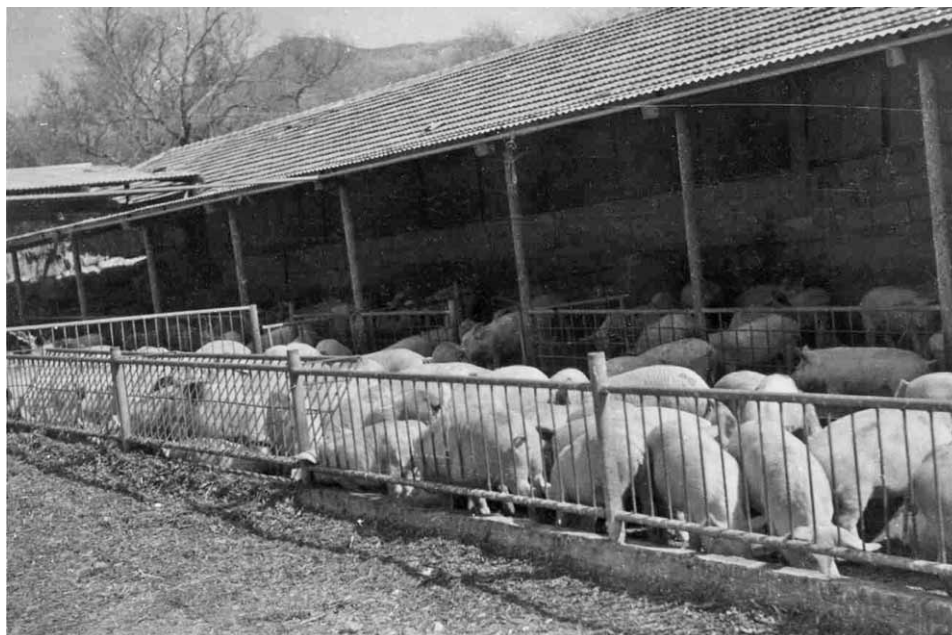
14 ראו תכתובת בגה"מ, גל/14911. רשימה מלאה של חוקי העזר המקומיים ראו: ברק-ארו (לעיל, הערה 5), עמ' 437-438, הערה 127.

15 גודמן (לעיל, הערה 2), עמ' 80-81; ברק-ארו (שם), עמ' 438-442.

16 חרות, 12 באוקטובר 1961.

17 שם; בג"ץ 163/57, פסקי דין, יב, עמ' 1041-1084; בג"ץ 129/57, פסקים, לב, עמ' 312-329; בג"ץ 219/58, פסקים, לו, עמ' 201-204; בג"ץ 111/62, פסקי דין, טז, עמ' 1160-1162.

18 דברי הכנסת, לב, עמ' 714-715 (19 בדצמבר 1961).

הדיר בקיבוץ
דפנה, 1962
(באדיבות ארכיון
קיבוץ דפנה)

של הדתיים המשיך הענף להתבסס במקומות רבים, כולל גידול של אלפי חזירים בדירים בבית-דגן ובצירפיץ, לצד הכביש הראשי שבין תל-אביב לירושלים.¹⁹ במחצית השנייה של שנות החמישים צמח ענף גידול החזירים במהירות במיוחד בקיבוצים, למרות היעדר תמיכה מצד ראשי התנועה ואיומים ודרישות חוזרות ונשנות מצד משרד הדתות, הרבנות הראשית, ראשי 'קרן קיימת לישראל', הסוכנות היהודית, 'עליית הנוער', חברת 'תנובה' והמרכז החקלאי לחסל את הדירים. כשבעים קיבוצים גידלו חזירים: כמה מהם במרכז הארץ אבל רובם באזורי פרפריה – צפון הנגב, עמק יזרעאל, הגליל המערבי והגליל העליון. קיבוץ דפנה באצבע הגליל החזיק את העדר הגדול בתנועה הקיבוצית וכנראה בארץ כולה – 1,400 ראש בשנת 1960. לשם טיפוח הענף ולריכוז שיווק הבשר הקימו המגדלים בקיבוצים את 'ארגון מגדלי בעלי חיים לבשר'.²⁰ ענף גידול החזירים המשיך לפרוח באזורים רבים בארץ גם בתום תקופת הצנע והמחסור בבשר. לפי הערכת משרד החקלאות, שמעולם לא ידע מה קורה בדיוק בכל הדירים, נשחטו בשנת 1960 כ-50,000 חזירים בצפון הארץ ובמרכזה, וגידול החזירים סיפק כ-17 אחוז ממשקל סך כל אספקת בשר הבהמות בארץ במשקל חי.²¹ זאת למרות עשור של ניסיונות מצד הרשויות להגביל את גידול החזירים, תחילה באמצעות הוראות ממשלה וצווים מנהליים ברמה הארצית, ולאחר מכן באמצעות חקיקה ברמה המוניציפלית.

19 י' רפאל אל מ' שפירא, כ"א בסיוון תשי"ז, גה"מ, גל"מ/3/14911; י' רפאל אל הרב ש' אפרתי, כ"ז בסיוון תשי"ז, שם.

20 גורמן (לעיל, הערה 2), עמ' 83-88.

21 דו"ח 'הספקת בשר חזיר בשנת 1960', 11 במאי 1961, גה"מ, גל"מ/6/8178.

חקיקת 'חוק איסור גידול חזיר, תשכ"ב – 1962'

כישלון 'חוק ההסמכה' הביא לחידוש מאמצי הרתיים לחוקק חוק ארצי לאיסור גידול החזירים, ואלה נשאו פרי בעקבות הבחירות לכנסת החמישית באוגוסט 1961. במשא ומתן הקואליציוני שניהל לוי אשכול בשם סיעת מפא"י עם 'פועלי אגודת ישראל' ולאחר מכן עם המפד"ל, הוסכם שאם תוגש הצעת חוק שתאסור את גידול החזירים בכל חלקי הארץ חוץ מנצרת ועוד 'ישובים נוצריים' בצפון הארץ, תאפשר סיעת מפא"י את קבלת החוק. זכות ההימנעות נשמרה לחברי כנסת ממפא"י שירצו להתנגד לחוק מטעמים 'עקרוניים-מצפוניים'.²² ראש הממשלה המיועד בן-גוריון, שבמגעים הקואליציוניים שנתיים בלבד קודם לכן סירב לחקיקה נוספת בנושא בכנסת,²³ לא הביע הפעם בישיבות המזכירות כל התנגדות לכך; ואילו גולדה מאיר – שבדיון במפא"י בספטמבר 1955 טענה שהתביעה לאיסור גידול החזיר במרכז הארץ מיותרת ופוגעת בחופש הפרט – העירה עתה רק שהיא רוצה שהכביש הראשי ליד בית-דגן 'יהיה יותר סימפטי'.²⁴

הצעות חוק פרטיות חדשות בנושא הוגשו כבר בדצמבר 1961. שלמה לורנץ מ'אגודת ישראל' הציע לאסור כליל גידול חזירים בכל רחבי המדינה, כולל במקומות ריכוז של נוצרים. הניסיון לימד לדבריו שכל פרצה תנוצל לרעה על ידי העברת בשר מאזור לאזור. ההצעה הורדה מסדר היום.²⁵

הצעה נוספת הגישו שישה חברי כנסת: ישראל ישעיהו ועמי אסף (מפא"י), ישראל בן-מאיר (מפד"ל), אסתר רזיאל-נאור ('חירות'), יעקב כץ ('פועלי אגודת ישראל') ושלמה גרוס ('אגודת ישראל'). ישעיהו הציע את ההצעה לאסור גידול חזיר בשטח מדינת ישראל כפי שהוסכם בקואליציה, 'פרט לשטח שיפוט של ישובים נוצריים בצפון הארץ, לרבות נצרת'.²⁶

יוזמי החוק הסבירו שחקיקה ארצית גורפת הכרחית בגלל כישלון הניסיונות לצמצום גידול החזירים באמצעות תקנות מנהליות או חוקי עזר ברשויות המקומיות. כמה מהם הודו שהיו רוצים לאסור כליל את גידול החזיר ומכירת בשרו בארץ, אולם לא יכלו לעשות כן בשל הנסיבות הפוליטיות והצורך להתחשב באוכלוסייה הנוצרית במדינה.²⁷ בצד שורת נימוקים מתחום הדת, המסורת ואפילו התברואה, הם הדגישו שהסלידה מגידול החזירים אינה רק עניינו של הציבור הדתי אלא מקיפה מטעמים לאומיים-היסטוריים יהודים רבים שאינם שומרי דת ומסורת.²⁸ אסתר רזיאל-נאור מ'חירות' הגדירה את הנושא 'עניין לאומי ראשון-במעלה'.²⁹ לא כולם במפלגתה התלהבו מהשותפות עם חברי

22 ישיבת מזכירות מפא"י, 1 בנובמבר 1961, אמ"ע, 64-1961-024.

23 יומן בן-גוריון, 16 בנובמבר 1959, אב"ג.

24 ישיבת הוועדה המדינית (לעיל, הערה 11); ישיבת מרכז מפא"י (לעיל, הערה 22).

25 דברי הכנסת, לב, עמ' 713-714, 738 (19 בדצמבר 1961).

26 שם, עמ' 714-719, 738.

27 שם, עמ' 715, 717.

28 שר הדתות זרח ורהפטיג אף טען בדיעבד שכדי להרגיש את משמעותו הלאומית של החוק העדיפה המפד"ל שיציגו אותו חברי כנסת ממפא"י ומ'חירות'. ראו: ז' ורהפטיג, חוקה לישראל: דת ומדינה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 302.

29 דברי הכנסת, לב, עמ' 717. רזיאל-נאור ומנחם בגין תבעו מטעמים לאומיים חוק איסור גידול חזיר ארצי עוד בשנות החמישים. ראו: דברי הכנסת, כ, עמ' 2387-2388, 2427-2429.

קואליציה בחקיקת החוק.³⁰ אך מנהיג המפלגה, מנחם בגין, היה תומך נלהב בחוק, ודבריו הנמרצים בכנסת נגד החזיר הוצאו לאור בחוברת מיוחדת.³¹ בשל התערבותו של בגין בדין בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת נקבע שיישובים מותרים לגידול יצוינו בשםם ולא לפי ההגדרה 'ישוב נוצרי': כי כל היישובים במדינה הם 'ישראליים'.³²

ועדת החוקה, חוק ומשפט בראשות משה אונא מהמפד"ל קיימה דיונים ממושכים בהצעת החוק, לאחר שהתקבלה בקריאה ראשונה בתום דיון ארוך וסוער בכנסת בפברואר 1962.³³ שר החקלאות משה דיין הוזמן להסביר מדוע אינו רוצה להיות מופקד על ביצוע החוק, כהצעת חברי הכנסת. דיין טען שהחוק אינו קשור בחקלאות אלא בהבחנה גאוגרפית ודתית, ולכן צריכים להיות מופקדים עליו משרדי המשטרה, המשפטים או הפנים.³⁴ לבסוף התקבלה הצעתו של בן-מאיר להפקיד על אכיפת החוק את משרד הפנים, שחזר בשנת 1959 לידי המפד"ל אחרי ארבע שנים בידי 'אחדות העבודה'. שר הפנים היה מנהיג המפד"ל, משה שפירא, ובן-מאיר, שמונה שוב לסגנו בשנת 1963, היה אחראי מיניסטריאלית לביצוע החוק, שהוא עצמו היה מיוזמיו בכנסת.

'חוק איסור גידול חזיר, תשכ"ב – 1962' התקבל בקריאה שנייה ושלישית ביולי 1962 ברוב של ארבעים ושניים קולות חברי מפא"י, הסיעות הדתיות ומרבית חברי סיעות 'חירות' ו'המפלגה הליברלית'. כמה מחברי 'חרות' ו'המפלגה הליברלית' נמנעו בהצבעה. נגד החוק הצביעו חמישה-עשר חברי כנסת מסיעות השמאל: 'אחדות העבודה', שהייתה בקואליציה, מפ"ם והקומוניסטים, שהיו מחוצה לה, שני חברי המפלגה הליברלית ואפילו חבר כנסת אחד של 'חירות'.³⁵ 'הצופה' חגג את קבלת החוק ככותרת ראשית גדולה ובמאמר מערכת שקבע בכותרתו שזהו 'חוק יהודי' השייך 'למערכת החוקים המיוחדת את ארצנו כארץ הקודש ואת המדינה כמדינתו של העם היהודי'.³⁶ ב'למרחב', עיתונה של 'אחדות העבודה', תקפו במאמר מערכת את ה'כפיה הדתית' הגלומה בחוק 'בלתי דמוקרטי' אשר 'אין לו מקום והצדקה בימינו, בחברה דמוקרטית וחופשית, המקפידה על ההפרדה בין הדת והמדינה'.³⁷ לבד מן ההצהרות נגד הכפייה הדתית ובעד הדמוקרטיה, לא צויין בעיתון שחלק ממשקי 'הקיבוץ המאוחד' עמדו לאבד מקור הכנסה חשוב.

החוק החדש קבע: 'לא יגדל אדם חזירים, לא יחזיקם ולא ינחרם'. הדתיים והרשויות הקפידו עוד קודם לקרוא בלשונם הרשמית לכל מקום ששחטו בו חזירים בית נחירה, כדי להבדיל את פעולת

30 פרוטוקול ישיבת סיעת 'חירות' בכנסת, 9 ביולי 1962, מחברת 'פרוטוקולים מיישיבת הסיעה, הכנסת החמישית, 1962-11.2.1962-10.12.1962', מ"ז, ה'6/2/2.

31 א' רזיאל-נאור ומ' בגין, 'לביעור נגע החזיר', אגף ההסברה של מרכז תנועת החרות, ניסן תשכ"ב, אפריל 1962.

32 פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 8 בינואר 1962, גה"מ, גל'29184/40.

33 דברי הכנסת, לג, עמ' 1307-1314 (19 בפברואר 1962), 1370-1392 (26 בפברואר 1962), 1407-1407 (27 בפברואר 1962). מתנגדי החוק טענו שהוא בגדר כפייה דתית ופוגע בדמוקרטיה ושרכבו שוב ושוב לדין פרשות נוספות בענייני דת ומדינה שהסעירו את הציבור בארץ באותה העת, כגון דיני אישות, עמדת הרבנות הראשית בנוגע ליהדותם של עדת 'בני ישראל' מהודו ובעיקר פרשת היעלמות הילד יוסל'ה שוחמכר.

34 פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 5 בפברואר 1962, גה"מ, גל'29184/40.

35 דברי הכנסת, לד, עמ' 2823-2836 (23 ביולי 1962); הארץ, 24 ביולי 1962; דבר, 24 ביולי 1962; חרות 24 ביולי 1962. חבר הכנסת מ'חירות' שהתנגד לחוק היה נחום לוין.

36 הצופה, 24 ביולי 1962.

37 למרחב, 25 ביולי 1962.

הנחירה משחיטה – מילה שיש לה צליל של כשרות – בבית מטבחים רגיל. אבל הפירוש המדויק של המילה נחירה הוא המתת חיה בדקירה, וכדי למנוע פרצות הגדיר החוק החדש את המונח נחירה באופן רחב: 'כל המתה לשם אכילה'.³⁸ האיסור לגדל ולנחור חזירים לא חל על תשעה יישובים ערביים בצפון הארץ שנרשמו בתוספת לחוק – העיר נצרת והכפרים אַעבלין, רִינה, כפר יאסיף, מְעיליא, עילבון, ג'יש (גוש-חלב), ראמה ופסוטה – אלא אם כן החליטה מועצת הרשות המקומית לבקש את מחיקת שם היישוב. כמו כן לא חל החוק על מוסדות מדע ומחקר ועל גני חיות ציבוריים.³⁹

חברי הכנסת שיזמו את 'חוק איסור גידול חזיר' היו נחושים, גם על סמך ניסיון העבר, לתת לרשות המבצעת את הכלים לאכיפתו. כאחת מן הפשרות בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת נקבע ש'חוק החזיר' – כפי שנקרא בקיצור – יכנס לתוקף רק אחרי שנה, תקופה ארוכה שתיתן למגדלים זמן מספיק להיערך.⁴⁰ אולם לאחר מכן, נקבע בחוק, יוטל קנס גדול של 10,000 לירות על כל אדם שיגדל או ינחור חזיר מחוץ לאזורים המותרים וקנס של 5,000 לירות על בעל מבנה שישכיר אותו מתוך ידיעה שישמש לצורך זה. החוק התיר לכל שוטר או לכל מי ששר המשטרה הסמיכו בכתב להיכנס – בלי צו שופט – לכל מקום ש'יש לו יסוד סביר' להניח שמגדלים או נוחרים בו חזירים ולערוך שם חיפוש. הוא היה רשאי גם לתפוס חזירים, להחריםם ולהשמדם בדרך שתקיבע בתקנות שיתקין שר הפנים.⁴¹ האפשרות לא רק לעקל אלא אף להשמיד חזירים מוחרמים העניקה עתה לרשויות סמכות אכיפה נוקשה בהרבה מזו שניתנה להן ב'חוק ההסמכה' משנת 1956; לבקשת בן-גוריון עצמו שונה אז בטיטת 'חוק ההסמכה' סעיף שאפשר את 'ביעורם והשמדתם' של החזירים.⁴² הסמכות להחרים ולהשמיד את החזירים בצו מנהלי – שהטרידה כמה חברי כנסת – נועדה להתיר ביצוע מהיר של החוק בידי הרשות המבצעת.⁴³

המבצע ליישום 'חוק החזיר'

ראשי משרד הפנים תכננו לעשות שימוש מרבי בכלי האכיפה הקשוחים שנתנו המחוקקים בידיהם. למפקח ראשי במשרד על ביצוע החוק מונה מנהל המחלקה לעיריות ומועצות מקומיות, דב רוזן, אדם משכיל מאוד שחיבר ספרים בנושאי דת, ושהיה ממניחי היסודות לעבודת השלטון המקומי בישראל.⁴⁴ ביולי 1963, שבועיים לפני כניסת החוק לתוקף, פרסם המשרד תקנות שפירטו את דרכי השמדת החזירים לאחר החרמתם: שרפה, קבורה, הטבעה בים או העברה להזנת חיות ועופות בגנים

38 פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 11 ביולי 1962, גה"מ, כ"מ, 130/4.

39 ספר החוקים 377, עמ' 106-107 (2 באוגוסט 1962).

40 פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 4 ביולי 1962, גה"מ, כ"מ, 130/4.

41 ספר החוקים (לעיל, הערה 39).

42 גודמן (לעיל, הערה 2), עמ' 80. האפשרות להשמיד את החזירים נועדה למנוע מצב שבו הרשויות עצמן יצטרכו להחזיק לאורך זמן בחזירים מוחרמים. ראו: פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 6 במאי 1962, גה"מ, גל"מ, 29184/40.

43 פרוטוקול ישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 15 בינואר 1962, שם.

44 ד' רוזן, מיומנו של עובד מדינה: תש"ח-תשכ"ז, ירושלים תשמ"ח.

ציבוריים וכן למוסדות מדע ומחקר למטרות ניסויים.⁴⁵ 'הצופה' דיווח על משא ומתן להעברת חזירים שיוחרמו 'להאכלת החיות' בגן החיות בתל-אביב.⁴⁶ נוסף על כך, נכתב בעיתון, הורכבו צוותי השמדה ונחפרו בורות להטמנת פגרי החזירים שיושמדו.⁴⁷

מנחם ברי, מעובדי משרד הפנים, מונה להיות איש הביצוע העיקרי. תפקידו היה לבקר בדירים בכל רחבי הארץ ולרכז את פעולות הפיקוח של קציני המחוז השונים. המשטרה לא הראתה בהתחלה נכונות רבה לעזור, ולכן נפגשו רוזן וסגן השר בן-מאיר עם שר המשטרה, בכור שטרית, נציג הספרדים בהנהגת מפא"י, שהיה בעל זיקה למסורת וקרוב לעמדות הדתיים למשל במאבק במיסיון הנוצרי. שטרית הבטיח לרוזן שהמשטרה תסייע ככל האפשר למבצע וביקש באופן מיוחד להתחיל בדירים שלאורך כביש בית-דגן-רמלה, כי הוא נסע בכל יום בדרך זו וסלד מריחם.⁴⁸ רוזן וברי, הממונים על המחוזות במשרד הפנים, קציני המחוזות וכמה עובדים נוספים במשרד קיבלו הסמכה לפעול כשוטרים והותר להם להיכנס לדירים ולהחרים חזירים. בסך הכול הוסמכו במשרד שלושים וארבעה פקחים כאלה.⁴⁹ ברי קיבל כעבור כמה חודשים גם אות קריאה מיוחד, 'פנים', בתדר הארצי של שירות מכבי האש – שהיה כפוף למשרד הפנים – כדי שיוכל להזעיק סיוע מידי בעת הצורך.⁵⁰

מרבית מגדלי החזירים לא חיכו באפס מעשה. מרגע שהתקבל החוק, ביולי 1962, נדרשו המגדלים להחליט אם לנסות להילחם בו, לחסל את הדיר או להעביר את החזירים לאזורים המותרים לגידול. כמעט כל הקיבוצים החליטו לחסל את הדירים. ראשי 'ארגון מגדלי בעלי חיים לבשר' בקיבוצים אמנם נפגשו בהתחלה עם חברי כנסת, שקלו לשכור עורך דין ודנו אם כדאי מבחינה ציבורית להסתכן בהפרת החוק לצורך 'משפט ראווה'. אך לבסוף השקיעו את עיקר מרצם בתכניות להצלת מאות מהחזירים שהשביחו באמצעות רכישת חלק מדיר באזור נצרת שהיה משותף ליהודה טרייביטש, סוחר בשר מתל-אביב, ולקיבוץ מזרע.⁵¹ קיבוץ עברון שהיה לו עדר גדול, העביר את חזיריו לדיר חדש בכפר יאסיף הסמוך, אף שמזכירות 'הקיבוץ הארצי' דחתה בקשה של הקיבוץ לקבל סיוע כספי לשם כך.⁵² לחץ של מזכירות 'הקיבוץ הארצי' הביא לבסוף לחיסול פעילות הגידול המשותפת של 'ארגון מגדלי בעלי חיים לבשר' באזור נצרת ולפירוק הארגון.⁵³

45 קובץ התקנות, 1464, עמ' 1709-1711 (4 ביולי 1963); 1470, עמ' 1767 (18 ביולי 1963).

46 הצופה, 8 ביולי 1963.

47 הצופה, 14 ביולי 1963.

48 רוזן (לעיל, הערה 44), עמ' 230.

49 ד' רוזן אל מר מור, 16 בדצמבר 1963, גה"מ, גל"מ/9384; הצופה, 28 ביולי 1963; דבר, 29 ביולי 1963.

50 א' שפיר אל מפקדי שירות כיבוי אש, 6 בנובמבר 1963, גה"מ, גל"מ/9384.

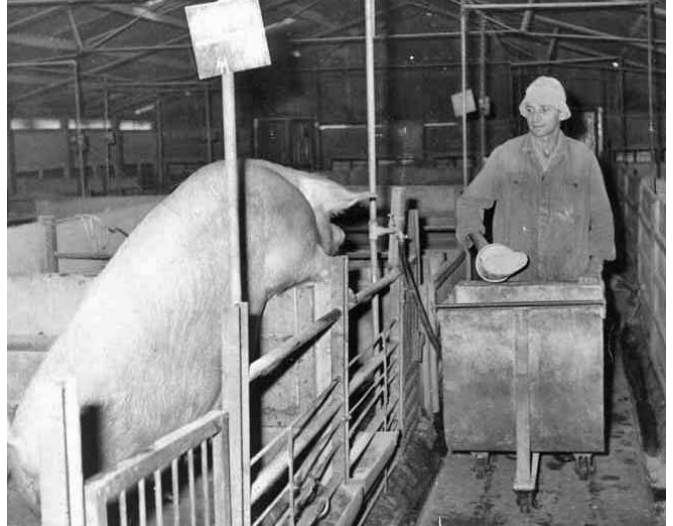
51 ישיבות מזכירות ומועצה, 6, 25 בינואר, 24 במרס, 26 ביולי, 9, 10 באוקטובר 1962, 18 באפריל, 19 במאי, 23 בספטמבר 1963, מחברת 'פרוטוקול משיבות המזכירות, המועצה ומפגישות 12.12.1960-9.10.1965', ארכיון ברקאי, ארון 6, מכל 24. על השותפות בין קיבוץ מזרע לטרייביטש בדיר בנצרת ראו: גורמן (לעיל, הערה 2), עמ' 87-88.

52 פרוטוקול ישיבת מזכירות 'הקיבוץ הארצי', 1 באפריל 1964, ארכיון יד יערי, חט' 8, מכל 5, תיק 2; מזכירות עברון אל ש' רוזן, 28 באפריל 1963, ארכיון עברון, ג-1 (8).

53 'שברצברד אל י' רבין וא' בראל, 17 בדצמבר 1964, כך פרוטוקולים והתכתבות של 'ארגון מגדלי בע"ח לבשר, II, 1971.11.3-20.8.1961', ארכיון ברקאי, ארון 6, מכל 24; א' בראל אל ש' רוזן, 19 בדצמבר 1964, ש.ם.

עיקר הפעילות המשותפת בתנועה הקיבוצית היה התארגנות רחבה של עשרות קיבוצים לדרוש פיצויים מהמדינה, אף שהמוחקים נמנעו במפורש ממתן פיצויים כאלה, ואנשי משרד הפנים התנגדו לכך נמרצות.⁵⁴ תביעה לפיצויים על ההשקעות בענף ולמתן פרנסה חלופית במכסות ייצור חקלאיות

הופנתה למשרד החקלאות כבר בדצמבר 1962 – חצי שנה לפני כניסת החוק לתוקף – אולם משרד האוצר דחה אותה.⁵⁵ כמה ימים לפני כניסת החוק לתוקף שלחו מזכירות המשקים דפנה ושמיר מברק דחוף בנושא, בשם קיבוצי הגליל העליון, אל ראש הממשלה אשכול ואל שרי החקלאות, האוצר, העבודה והמשטרה, בקריאה למנוע 'התנגשות כפויה בין מבצעי החוק וישובי הספר'.⁵⁶ שר האוצר פנחס ספיר הקים במהירות ועדה בין-משרדית לטיפול בעניין, אולם נציגי משרדי האוצר והחקלאות בוועדה לא הסכימו ביניהם אם יש להעניק פיצויים רק לקיבוצי 'ספר' כמו בגליל העליון או לכל הקיבוצים, ואם לעשות זאת בצורת

מענק או הלוואות.⁵⁷ ספיר החליט על פי דעת אנשי משרדו לסייע רק לעשרים וארבעה קיבוצי 'ספר' שחיסלו את דיריהם ולעשות זאת באמצעות הלוואות ארוכות טווח בתנאים נוחים.⁵⁸ אבל אחרי לחץ נוסף מצד הקיבוצים ובתמיכת שר החקלאות החדש חיים גבתי, שהחל לטפל בנושא שנה קודם לכן במסגרת עבודתו ב'ברית התנועה הקיבוצית', הוחלט לבסוף לתת מענקים והלוואות בסך כולל של כ-500,000 לירות לשישים ושבעה קיבוצים בכל רחבי הארץ, על פי מעמדם המשקי וגודל העדר שחיסלו.⁵⁹

ברוטוס גרוס,
מרכז ענף גידול
החזירים של
קיבוץ עברון,
בדיר של הקיבוץ
בכפר יאסיף.
הדיר עבר מן
הקיבוץ לכפר
יאסיף בעקבות
חקיקת 'חוק
החזיר'
(באדיבות ארכיון
קיבוץ עברון)

54 רוזן (לעיל, הערה 44), עמ' 229. את הדרישה שהמדינה תפצה את מגדלי החזירים על שלילת רכוש או עיסוק בכוח החוק העלו בכנסת, בדיון המסכם בהצעת החוק, גם חנן רובין ממפ"ם ושניאור ז' אברמוב מ'המפלגה הליברלית'. הדרישה נדחתה בהצבעה. ראו: דברי הכנסת, לד, עמ' 2830-2832 (23 ביולי 1962).

55 א' הירשביין אל ח' גבתי, 18 ביולי 1963, ארכיון דפנה, ה-1-6. נימוקי האוצר היו: הגידול בקיבוצים נעשה בניגוד לחוזי חכירה עם 'קרן קיימת לישראל' (מה שלא היה נכון מבחינה משפטית. ראו: גודמן ולעיל, הערה 2, עמ' 84); הענף ידוע כרווחי וכבר החזיר בוודאי את ההשקעות שנעשו בו; טענת הקיבוצים שמבני הדירים לא יוכלו לשמש לצרכים אחרים כנראה אינן נכונות; כבר ניתנו למעשה לקיבוצים מכסות ייצור חקלאיות וסובסידיות בלי להביא בחשבון את הרווחים מגידול החזירים, שהיה ענף 'נחבא אל הכלים'. ראו: מזכר של ש' לנדאו, 'תביעת משקים לפיצויים על הפסקת גידול חזירים בעקבות חוק לאיסור גידול חזירים', 24 ביולי 1963, גה"מ, 4657/17.

56 מברק שנשלח אל ראש הממשלה, שר החקלאות, שר האוצר, שר הפנים, שר העבודה, שר המשטרה ומספר חברי כנסת, 20 ביולי 1963, ארכיון דפנה, ה-1-6.

57 רו"ח הוועדה ברבר תביעות משקים בגליל העליון לפיצויים על הפסקת גידול חזירים, 23 בינואר 1964, גה"מ, 4657/17.

58 פ' ספיר אל הממונה על התקציבים, 26 בינואר 1964, שם.

59 דבר, 15 באפריל 1964; ח' גבתי אל שר האוצר, 26 ביולי 1964, גה"מ, 4657/17; א' חנוכי אל ח' גבתי, 12 בינואר 1965, גה"מ, 8178/6; ח' גבתי אל א' חנוכי, 14 בינואר 1965, שם.

מרבית המגדלים הפרטיים היו רחוקים מאזורי הגידול המותרים בצפון, ולא היה להם הכוח הפוליטי שהיה לקיבוצים לדרוש פיצויים.⁶⁰ לקראת כניסת החוק לתוקף עזבו רבים את הענף, ושוק הכרמל בתל-אביב הוצף בכשר חזיר זול של מגדלים שחיסלו את עדריהם. אולם קבוצה של שמונה

מגדלים פרטיים מאזור המרכז ומאזור חיפה רכשו במשותף כמה עשרות דונמים באזור המותר לגידול באדמות הכפר אעבלין, לטענתם בעידוד המועצה המקומית, שהייתה מעוניינת לקלוט את הדירים כדי לספק תעסוקה והכנסות למועצה.⁶¹ הדירים החדשים היו בקושי מוכנים כשהחלה ההעברה. מאחר שחזירים אינם יכולים לקרר את עצמם, והיה חשש שלא ישרדו בנסיעה ארוכה בחום היום בחודשי הקיץ, העבירו אלפי חזירים מאזור המרכז לצפון בנסיעות לילה.⁶² הקשיים בהעברת החזירים נבעו בחלקם גם מאטיות פעולת הרשויות. אף שהחוק התקבל ביולי 1962, רק באפריל 1963 החלו במשרד

הדיר בקיבוץ שמיר, 1962
(באדיבות ארכיון קיבוץ שמיר, פרויקט שימור לדורות)

הפנים להכין מפה של האזורים בכפר רינה שמותר למקם בהם דירי חזירים; המפה אושרה ביוני ופורסמה רשמית ביולי, כמה ימים לפני שנכנס החוק לתוקף. בגלל העיכובים האלה נענה השופט העליון חיים כהן לעתירה של קבוצת מגדלי חזירים באזור בית-דגן ויום לפני כניסת החוק לתוקפו הוציא צו על תנאי שאסר על הרשויות להיכנס לדירים ולהחרים את החזירים עד שיחליט בית המשפט בעניין עתירתם לדחיית ביצוע החוק בשנה. העותרים טענו שרכשו קרקעות באדמות הכפר רינה אך לא יכלו להשלים את בניית הדירים בגלל העיכוב בהסדרת האישורים.⁶³ הם קיבלו דחייה של חצי שנה וחיסלו את דיריהם בינואר 1964.⁶⁴ גם טרייביטש עתר לבג"ץ וקיבל הארכה עד מרס 1964 להעביר לאזור מותר את החזירים שהחזיק בדיר על גבול שטח השיפוט של נצרת הסמוכה.⁶⁵

60 קבוצה של תשעה-עשר מגדלים פרטיים מאזור המרכז ניסתה לפנות עוד ביוני 1963 אל משרד האוצר בבקשת פיצויים, אולם הם לא זכו להתייחסות רצינית, גם לא לאחר שציינו בפנייה נוספת את הפיצויים שקיבלו הקיבוצים. ראו: מ' מרון אל מנכ"ל משרד האוצר, 24 בפברואר 1965, גה"מ, 4657/17; י' ארקין אל מ' מרון, 7 באפריל 1965, שם.

61 כעבור שנים הציגו התחייבות בכתב מראש המועצה מאוגוסט 1962 שלא יפנה אל שר הפנים לשם מחיקת היישוב מהתוספת לחוק. ראו: בג"ץ, 4264/02, לא פורסם, ניתן ב-12 בדצמבר 2006.

62 ריאיון עם זאב אוסובלנסקי, 10 ביוני 2003.
63 הצופה, 23 ביולי 1963; הבוקר, 23 ביולי 1963. השופט חיים כהן, שגדל בבית דתי, עורר סערה בציבור הדתי באותם שבועות, בגלל השוואה שעשה בהרצאה פומבית בין חוקי ההלכה בנושא דיני אישות לבין חוקי הגזע הנאציים. ראו: הצופה, 9 ביולי 1963; 11 ביולי 1963; 21 ביולי 1963; 22 ביולי 1963; 25 ביולי 1963; 26 ביולי 1963; 8 באוגוסט 1963.

64 מ' ברי, דו"ח על סיורי בדירי בית דגון, צריפין וראשון-לציון, 4 בפברואר 1964, גה"מ, גל"6/9384.

65 ד' רוזן אל ש' ליבלין, 25 בפברואר 1964, שם. טרייביטש שכר כבר בשנת 1957 שטח אדמה כנצרת והחל לבנות במקום דיר חזירים, אבל המושל הצבאי של העיר ביקש ממנו לעבור למקום אחר, כי עמדו לשכן בסמוך פליטים מהכפר

ב־23 ביולי 1963 נכנס לתוקפו 'חוק איסור גידול חזיר'. ערב כניסת החוק לתוקף העריכו במשרד הפנים שכ־30,000 חזירים הועברו לאזורים המותרים בצפון, אך עדיין נשארו בשטחים אסורים כ־30 אחוז מן החזירים שהוחזקו בהם. פקחי משרד הפנים יצאו עתה אל דירי החזירים, מצוידים במידע שליטתו על המקומות שבהם ניתן למצוא אותם. ב'הצופה' נכתב בדרמטיות שקיבוצים מסוימים יזמו גידול חזירים 'במחתרת', בבונקרים מיוחדים, אבל 'חוליות' ההשמדה קיבלו אינפורמציה מלאה על המקומות בהם בונים את הבונקרים ובשעת הצורך יפעלו בהתאם להוראות הביצוע שקיבלו.⁶⁶

יומיים אחר כניסת החוק לתוקף התקיים

מבצע גדול ראשון. פקחי משרד הפנים הופיעו

בדיר ליד קריית-טבעון מלווים במשאיות ובפועלים, מוכנים להחרים ולהעמיס

את 300 החזירים שהיו שם. הם נתקלו בהתנגדות והזעיקו את המשטרה. מפקד משטרת הקריות ביקש להימנע מהפעלת כוח, ופקחי משרד הפנים מסרו לעיתונות שהסכימו לבטל את ההחרמה המידית אחרי שבעלי הדיר התחייבו לחסלו בעצמם בתוך עשרים וארבע שעות ולשלם את כל הוצאות המבצע, שהסתכמו ביותר מ־1,000 לירות.⁶⁷

ידיעה בעיתון 'הצופה' על ההכנות למבצע השמדת החזירים, 14 ביולי 1963

ברי אכן מצא את הדיר ריק למחרת. הוא ושאר הפקחים סיירו בשלושת החודשים הבאים ביותר מ־120 דירים ומקומות גידול אפשריים בכל רחבי הארץ: ליד הערים הגדולות, בקיבוצים מרוחקים ומנזרים נוצריים.⁶⁸ בקיבוצים הפנה ושמיד מצא ברי בשלהי ספטמבר מאות חזירים, והוא הוציא לקיבוץ דפנה צו תפיסה לכ־800 החזירים שעדיין היו במקום. בקיבוץ שמיר הבטיחו לחסל את הדיר עד צהרי יום המחרת, וברי חזר בשעה המובטחת לוודא שהדבר אכן נעשה, אולם הדיר הגדול בדפנה חוסל רק לאחר דין ודברים עם מרכז המשק הכועס.⁶⁹ מרבית הדירים במקומות אחרים נמצאו ריקים, אך גם לרבים מאלה חזרו הפקחים כמה פעמים לבדיקות נוספות.⁷⁰

רק במקרים מעטים הוחרמו והושמדו חזירים. מקרה אחד היה בקיבוץ רוחמה בנגב. ברי ביקר שם בפעם הראשונה בתחילת אוגוסט ולא מצא דיר, אך בביקור בסוף אוקטובר מצא במאמץ שלושה

צפוריה (ציפורי), והם סירבו לגור ליד חזירים. משרד הדתות הסכים להחזיר לו את ההשקעה, והוא בנה דיר במקום אחר בגבול העיר. ראו: גודמן (לעיל, הערה 2), עמ' 87-88.

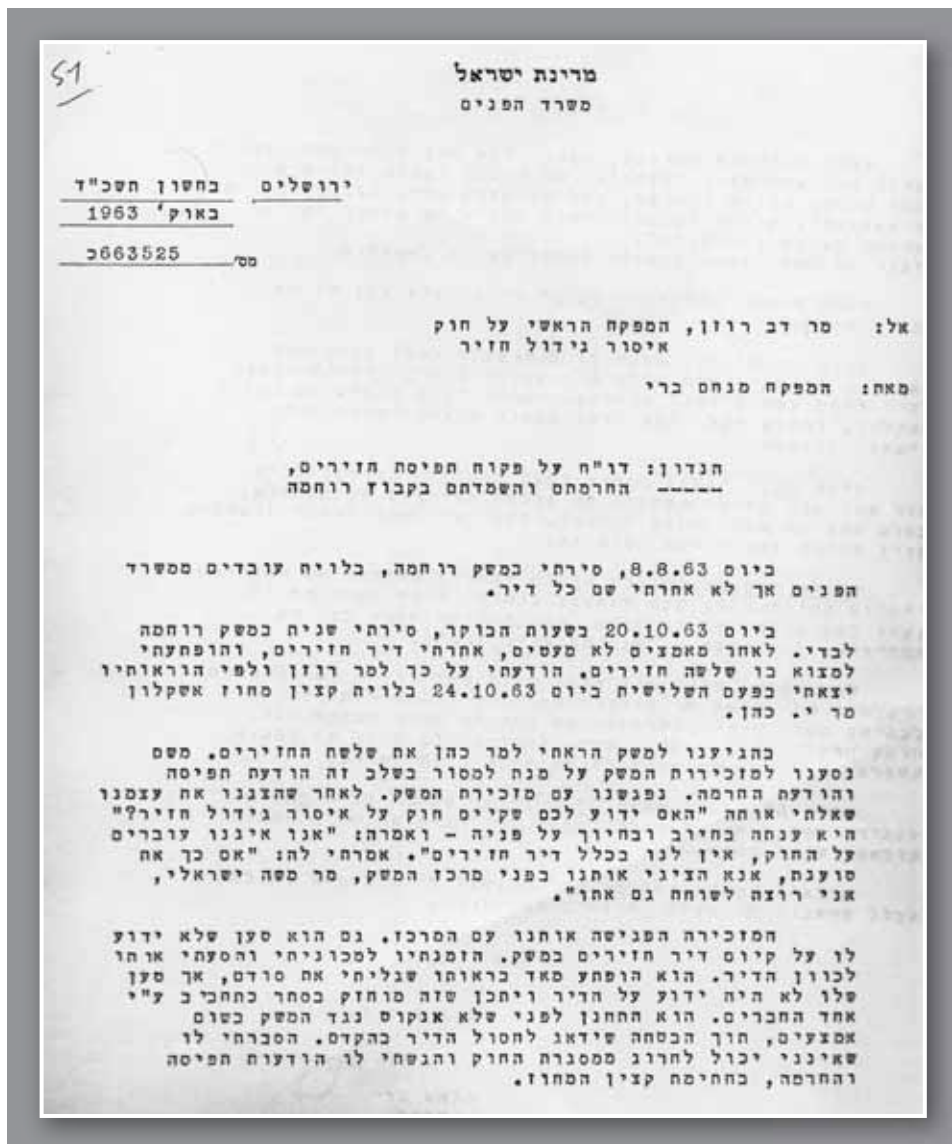
66 הצופה, 24 ביולי 1963; 25 ביולי 1963. רוזן סיפר לעיתון שאת עיקר המידע המוקדם על דירי החזירים צבר משרד הפנים מהפעלת 'רשתות של אנשי מודיעין'. ראו: הצופה: מוסף שבועי, 2 באוגוסט 1963.

67 הצופה, 26 ביולי 1963; הבוקר, 26 ביולי 1963; דבר, 26 ביולי 1963.

68 מ' ברי אל סגן שר הפנים, 16 בדצמבר 1963, גה"מ, גל"מ, 9384.

69 הסיבה המידית לזעמו של מרכז המשק הייתה ביקור בלתי צפוי של ברי, יום אחד בלבד אחרי ביקורו הקודם. ראו: מ' ברי אל ד' רוזן, 1 באוקטובר 1963, ארכיון דפנה, 1-ה-6; 'י' שיין אל ד' רוזן, 29 באוקטובר 1963, גה"מ, גל"מ, 9384.

70 מ' ברי אל 'י' בן-מאיר, 'דו"ח ביקורים מפורטי', 3 במרס 1964, גה"מ, גל"מ, 9384.

דיווחו של המפק
מנחם ברי על
תפיסת חזירים,
החרמתם והשמדתם
בקיבוץ רוחמה,
אוקטובר 1963
(נגן המדינה, ירושלים)

חזירים. הוא הודיע על כך לרוזן וחזר לשם על פי הוראתו כעבור ארבעה ימים עם קצין מחוז נוסף. מרכז המפק והמזכירה טענו שהחזירים הם אולי תחביב של אחד החברים, אבל ברי נתן להם צווי תפיסה והחרמה. מרכז המפק כעס ורצה שבברי ייקח מיד את החזירים. אבל ברי נסע וחזר למחרת בבוקר בלויית משאית ושני פועלים, אחרי שקיבל אישור לכך בטלפון מרוזן וידע את המשטרה ומכבי האש. הוא העמיס על המשאית את שלושת החזירים 'בטרם הספיקו חברי המפק להתאסף' ונסע לחולות ראשון-לציון, ושם פגש את דובר משרד הפנים. הוא ירה בחזירים ברובה ציד, ואחרי

שראה שאין בהם סימני חיים, לפי הדרכה שקיבל קודם מווטרנר בבית-דגן, הורה לפועלים לכסות אותם בסיד, וטרקטור כיסה את הסיד בשכבת חול. ברי חזר למחרת בבוקר לוודא שהמקום לא חובר על ידי תנים או חיות אחרות. לאחר מכן כתב דיווח מפורט לרוזן. המבצע עלה 149.30 לירות, בלי לכלול את התשלום למע"ץ על עבודת הטרקטור.⁷¹

בקבוץ צאלים נתגלו בסוף חודש דצמבר 1963 חמישה חזירים, אבל הפעם רוזן ויתר כנראה על מבצע הביעור היקר. ברי חזר כעבור כמה ימים והחזירים הומתו בנוכחותו בדיר על ידי אחד מעובדי המטבח של הקיבוץ.⁷² עם זאת סגן השר בן-מאיר הורה להגיש תביעות נגד רוחמה וצאלים.⁷³ עשרים ואחד חזירים התגלו בדיר בצריפין שהיה בבעלותה של סעדה ג'ורג סעד, ערביה נוצרייה מרמלה, שגידלה שם חזירים מתקופת המנדט, ושעתרה בהצלחה לכג"ץ באמצע שנות החמישים נגד חיסול הדיר שלה בצו מנהלי.⁷⁴ ברי הוציא עתה צווי תפיסה והחרמה וחזר למחרת למקום בלוויית משאית, אבל פועל סירב לפתוח את הדיר. ברי הזעיק ארבעה שוטרים ממשטרת נס-ציונה. סעדה ג'ורג סעד הגיעה בעצמה למקום וביקשה למכור ברגע האחרון את החזירים, אבל רוזן, שנשאל על כך בטלפון, התעקש שיש לקיים את החוק. החזירים הועמסו על המשאית, נלקחו, הושמדו ונקברו בנוהל הרגיל.⁷⁵

המגבלות המדיניות והמשפטיות במבצע ביעור החזירים

בראשית 1964, חצי שנה אחרי כניסת החוק לתוקף, ציין רוזן בסיפוק ש'למרות החששות הכבדים' עבר ביצוע החוק 'ללא תקלות'.⁷⁶ אולם אף שראשי משרד הפנים הביעו סיפוק, הם נכשלו במשימתם לבער באופן מידי ומוחלט את החזיר מכל אזורי הארץ האסורים בגידול. אחת הסיבות לכך הייתה העצמה הפוליטית של ממסד דתי אחר במדינת ישראל, הכנסיות הנוצריות. מנזרים קתוליים שונים בארץ גידלו חזירים במשך עשרות שנים, חלקם לצריכה עצמית אך אחרים כעסק כלכלי. כבר בעת הניסיון לרכז את החזירים באזור הצפון באמצעות צווים מנהליים, בשלהי 1953, בוטל הצו שניתן לדיר של ההוספיס של נזירות מסדר סנט צ'רלס ברתולומאו במושבה הגרמנית בירושלים, לאחר שאנשי המסדר הגישו הצהרה חתומה שעשרות החזירים שבמקום הם לצריכה פנימית בלבד.⁷⁷ בסיוור שערך בנובמבר 1954 מצא מנהל חטיבת המזון של מחוז ירושלים במנזר דיר-רפאת דיר וכו כ-500 ראש וביקש הוראות 'בהתחשב באופי המיוחד של

71 מ' ברי אל ד' רוזן, 'דו"ח על פקוח תפיסת חזירים, החרמתם והשמדתם בקבוץ רוחמה', אוקטובר 1963, שם.

72 מ' ברי, 'פרוטוקול שנערך בצאלים ביום 30.12.63 שעה 12.15', שם.

73 ד' רוזן אל אביצדק, 27 בינואר 1964, שם; מ' ברי אל ד' רוזן, 7 באפריל 1964, שם; מ' ברי אל ד' רוזן, 10 באפריל 1964, שם.

74 גודמן (לעיל, הערה 2), עמ' 70, 76, 78.

75 ברי (לעיל, הערה 64).

76 פרוטוקול משיבת קציני המחוז שהתקיימה במנהל מחוז הצפון, 16 בינואר 1964, גה"מ, גל/6/9384.

77 א' חרמץ אל מר ברונשטיין, 25 בדצמבר 1953, גה"מ, 4136/5ג; נ' ריטר אל מוסד סנט צ'רלס, 28 בנובמבר 1954, גה"מ, 4153/2ג.

הדיווח בעיתון 'הצופה' על ביעור דירי החזירים באזור בית-דגון, אוגוסט 1963

זרוע ממלכתית מבערת את דירי החזירים

חיים מחלבים הנשנים על קורות עץ הומת בלוקים: בורות מים ירוחים ושאריות מזון מנובס; תבניות וחביות הפזרות על האדמה הנובית - ורחק וצמח דוחה - כל אלה שרדו מ-מירבצי החזירים שסרצו במבלת הפרטים של בית דגון האוד. סמוך לבניש ירושלים תל-אביב הדימאנים ריקים פרוצים ועוזבים אך לפני שבועות מספר עוד שרצו מה החיות האסוקות באלימה נחרו ונברו באשפתות כשבגליהם רודפי הצעזע מפיקים מהם רווחים למכביר.

דיר ריק מחזירים בסביבות בית דגון

מדלי' החזיר שתאוח הכמס עמדה לגנב שניחם לו עץ להפזרות לענף התותני ירופי אטונים נביבטי יו' המיר את הנוב לירק את הכמס ול- מלל את הווה האסוקה מתחמה של הוצר הקודשה. אך מה שלא עשו ה' מתנונים עשה החוק - החוק הביט עשו וצמח הצבב כשר חוזר נודלו נוצרים במריה תפלי האצו ירופי צר חוק סמם בחבל הנויל - מטוס שפ חוזר הנודול עביר האביליטה הוצריה.

לא מקיות ויתרו על הענף המכונים - ניפו להמתר מ' אחריו סמם דיע של השושט בתן

הכמסר פנישות שקימו בינם לבין אצו' מפרד הפנים התמנה כמנה נוסת ונברר את האפטרות של בני' מה ריבויים של החזירים השמדתם על מסר מוכנסם שימס את ה' דרושות של האביליטה הנוצריה כנבד. יסם כר הורכב כנר ועדת תאמ באצותם של התמנס שוב המפרד הכריאות וסר דרו מסדר הפנים. אלה ביכרו לארצונה כנצרת וכא כורבים עם אנשי סינול ה' מהו הורפאים הווסירניים האוריר יום האסוקים נחונים על המבב כי יום במילוע החזירים פנילית הדנש כנצרת החיטול של החזירים היסם על מקיות איפורפית נאר חים וחויכנים.

המקום'.⁷⁸ מן הסתם פסיקת בית המשפט העליון שביטלה את הצווים המנהליים פטרה את הרשויות מהצורך להתמודד עם האתגר שהעמיד גידול החזירים במוסדות דת נוצריים. מכל מקום עם כניסת 'חוק החזיר' לתוקף עדיין גידלו במנזר דיר-רפאת מאות חזירים בשותפות עם מגדל יהודי, ובדיר בהוספיס במושבה הגרמנית, בלב ירושלים, נספרו 288 ראש.⁷⁹

כש'חוק החזיר' עדיין היה בשלבי דיון ביקשו ראשי המנזרים בדיר-רפאת ובבית-ג'מאל הסמוך מוועדת הפנים של הכנסת לאפשר להם להמשיך לגדל חזירים, אך בקשתם לא נענתה.⁸⁰ נציג הוותיקן במדינת ישראל, הבישוף פייר ג' קיאפרו, פנה באותו זמן שוב ושוב למשרד הפנים ולמשרד הדתות, באופן אישי ובאמצעות עורך דינו, בבקשה להכליל באזורים המותרים לגידול בגליל את חוות טחנת א-ראהב (הנזיר) באזור ראס-עלי-בנחל ציפורי, מאחר שמסדר הכרמליטים החזיק שם דיר גדול של 800 ראש.⁸¹ מנהל המחלקה לעדות הנוצריות במשרד הדתות הודה ש'לכאורה יש הצדקה' לבקשת המסדר לשמור על הדיר, אך הסביר שיהיה קשה למשרדו להתערב כיוון 'שבכל המקרים כגון אלה קשורים המוסדות הדתיים עם סוחרים המשתמשים במסווה של המוסד הכנסייתי, כדי למכור בשר חזיר בישובים היהודיים'.⁸² הבישוף דחה בתוקף את הקביעה הזאת ושען שהמנהל הוא נוצרי-קתולי, הבשר נועד למסדרים דתיים נוצריים, הדיר נמצא 'בשטח ערבי' מבודד ולא מאוכלס, רחוק מכל

78 א' חרמץ אל מנהל חטיבת המזון, 22 בנובמבר 1954, גה"מ, 4153/2ג.
 79 ברי אל בן-מאיר (לעיל, הערה 70).
 80 האבות הראשיים של דיר-רפאת ובית-ג'מאל אל ועדת הפנים, 19 במרס 1962, גה"מ, 8178/6ג; פרוטוקול (לעיל, הערה 40).
 81 ד' רוזן אל מונסיניור צ'אפרו, 6 ביוני 1963, גה"מ, 5822/14ג; א"ד לבהר אל פ' קולבי, 13 ביוני 1963, שם.
 82 פ' קולבי אל א"ד לבהר, 19 ביוני 1963, שם.

יישוב יהודי, ויש בו סידורים סניטריים מתאימים. הוא ראה בסירוב להכניס את אדמת הדיר לרשימת האזורים המותרים 'פגיעה רצינית בזכויות האזרחים הנוצרים' ובזכויות 'הכנסיה במדינת ישראל', ופנה משום כך אל ראש הממשלה אשכול.⁸³ גם פנייה זו לא הועילה, בין היתר משום שנציג הממשל הצבאי טען ש'האוכלוסייה סביב לדיר היא מוסלמית והיא רואה בקיום הדיר פגיעה ברגשות הדתיים שלה'.⁸⁴ עם זאת בשל הרגישות הפוליטית נמנעו פקחי משרד הפנים מלהחרים את החזירים, ונדרשו לא פחות משנים-עשר ביקורי אזהרה שלהם, מאוגוסט עד דצמבר 1963, כדי להוריד את מספרם מ-800 לקצת פחות מ-150.⁸⁵

משרד הפנים נכנע ללחץ הנוצרי דווקא באזור ירושלים, הרחק מאזורי הגידול המותרים בגליל. הסיבה לכך הייתה החזירים בדיר של המוסד הכנסייתי סנט וינסן דה פול בעין-כרם, שנהנה מחסות צרפתית. במקום פעל מעון לילדים יתומים או פגועי מוח בניהולה של הנזירה הראשית, האחות קלייר ברנס. המצב הכלכלי של המוסד היה קשה, והחוסים בו ניוונו בין השאר מבשר החזירים שגודלו במקום, ושהוזנו בשאריות מזון. בביקורם במקום באוקטובר 1963 מצאו ברי וקצין המחוז של משרד הפנים בירושלים, רפאל לוי, ארבעים ושמונה חזירים. לוי חזר כעבור כמה ימים ובידו צו תפיסה, אבל האחות ברנס אמרה לו שצריך לתקן את החוק, ושתתנגד בתוקף לחיסולם, 'והיא מוכנה להיהרג על כך'.⁸⁶ מנהל המחלקה לעדות הנוצריות במשרד הדתות הציע 'לנהוג בטקט ובזהירות רבה' בגלל קשרי המוסד עם הקונסוליה הצרפתית בירושלים, וציין את פעולותיה של האחות ברנס למען היהודים בשואה ואת עמדותיה הפרו-ישראליות. מכיוון שהיו כבר 'מספיק צרות' עם המוסדות הקתוליים בענייני המיסיון, הוא הציע להשיג את חיסול הדיר 'בדרכי שלום' תמורת תמיכה כספית של כמה מאות לירות. שר הדתות זרח ורהפטיג הסכים לכך.⁸⁷

אולם משרד הפנים, למרות פנייה של הקונסול הצרפתי בירושלים, הודיע בינתיים לנזירות שהדיר יחוסל בתוך שבוע.⁸⁸ ממדי הפרשה תפחו עתה במהירות. הצרפתים ראו עצמם כבעלי זכות הגנה היסטורית על האינטרסים של מוסדות דת קתוליים בארץ, ושגריר צרפת הגדיר את הצו בפגישתו עם שרת החוץ מאיר 'פגיעה חמורה בהסכמים שבין ישראל וצרפת'. הוא דרש דחייה של חודשיים לפחות ביישום הצו כדי שהנזירות יוכלו לצרוך את בשר החזירים או להעבירם לגידול באזור מותר.⁸⁹

83 א"ד לבהר אל פ' קולבי, 2 ביולי 1963, שם.

84 י' סמט אל מנהל המחלקה לעיריות ומועצות מקומיות, 12 בדצמבר 1963, גה"מ, גל"מ 9384/6. אנשי הכנסייה טענו שהם מגדלים במקום חזירים עשרות שנים. אבל שכניהם הברווים טענו באמצע שנות החמישים שהמקום עמד שומם שנים רבות ורק אז החלו לגדל בו חזירים – למורת רוחם הגדולה – בקרבת המעיין שממנו שתו והשקו את בהמותיהם ושדותיהם. ראו: מכתב מכל המח'תארים של שבטי הברווים באזור אל המושל הצבאי בנצרת, יוני 1955, גה"מ, גל"מ 2939/11.

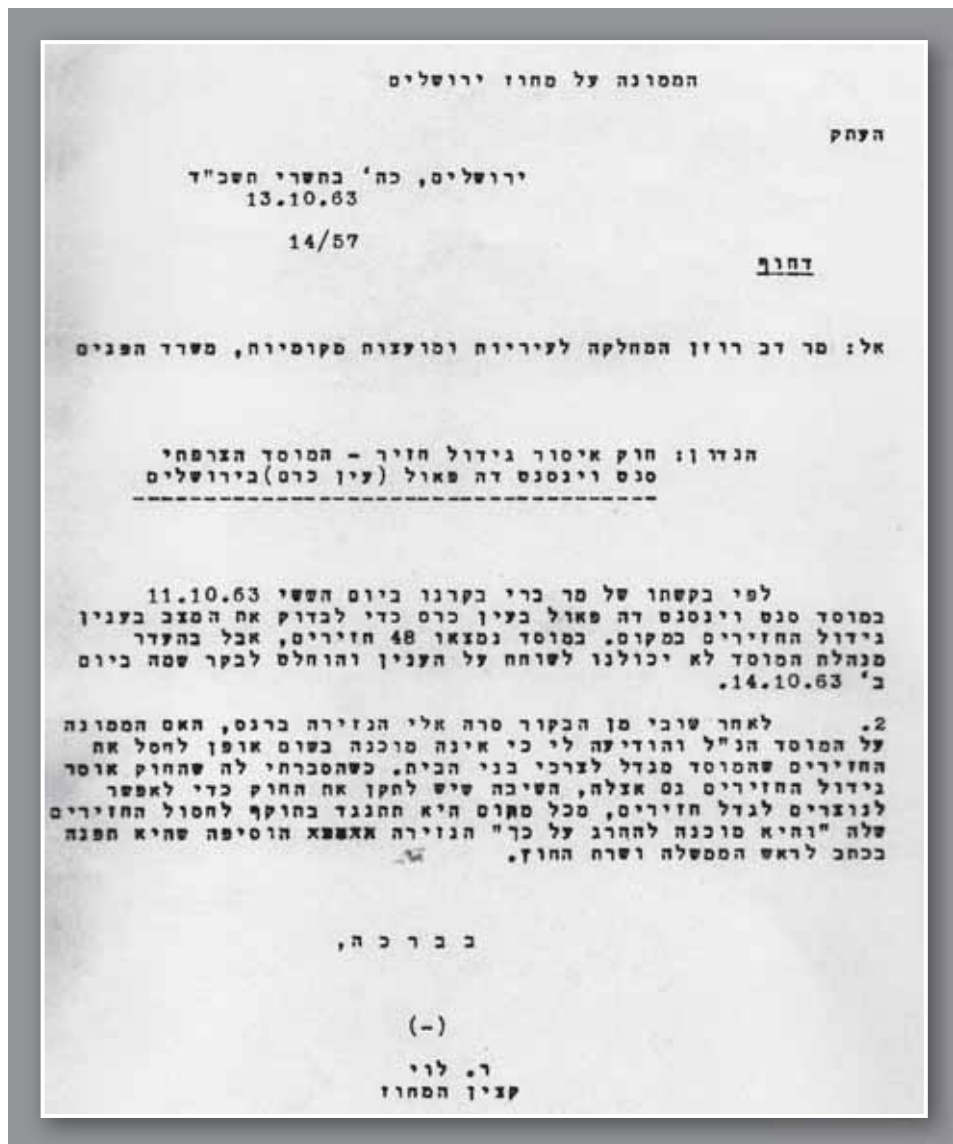
85 סמט אל מנהל המחלקה לעיריות ומועצות מקומיות (שם); ברי אל בן-מאיר (לעיל, הערה 70).

86 ר' לוי אל ד' רוזן, 13 באוקטובר 1963, גה"מ, גל"מ 5822/14.

87 פ' קולבי אל שר הדתות, 28 באוקטובר 1963, שם. על המתחים בנושא המיסיון ראו: א' ביאלר, צלב במגן דוד: העולם הנוצרי במדיניות החוץ של ישראל, 1948-1967, ירושלים תשס"ו, עמ' 119-155.

88 ש"ב ישעיה אל ל' לימאן, 30 באוקטובר 1963, גה"מ, גל"מ 9384/6; מזכר מחלקת מערב אירופה, במשרד החוץ (מע"ד), 'השמדת חזירים במנזר הצרפתי בעין כרם', 3 בנובמבר 1963, גה"מ, חצ"מ 3413/15.

89 משרד החוץ אל י' אגסי, 4 בנובמבר 1963, גה"מ, גל"מ 9384/6.

דיווחו של רפאל לוי,
קצין מחוז ירושלים,
על ביקורו בדיר
החזירים במנזר
סנט וינסן דה פול
בעין-כרם
(ננדן המדינה, ירושלים)

סגן השר בן-מאיר הסכים בעקבות פניית משרד החוץ לדחייה של חודש בלבד.⁹⁰ אנשי משרד החוץ הופתעו מעצמת הרגשות שעורר הנושא הן מצד הצרפתים הן מצד סגן שר הפנים.⁹¹ בן-מאיר הצליח במה שלא הצליחה הליגה הערבית זה שנים רבות: להסית נגדנו את הידידים הטובים ביותר שלנו בפאריס', קונן אחד מראשי משרד החוץ; הוא 'אינו נתון לשום השפעה חילונית ואין לו מעצורים

90 מזכר מע"ר (לעיל, הערה 88).

91 ז' ש"ק אל ציר, פריז, 15 בנובמבר 1963, גה"מ, חצ"מ/3413.

במלחמתו נגד המנזרים והחזירים.⁹² 'משבר החזיר' היה חשוב עד כדי כך שהועלה לדיון בישיבת ממשלה. ממלא מקום שרת החוץ, אבא אבן, הציג בישיבה את מלוא חומרת העניין בעיני משרד החוץ והשיג את הסכמת הממשלה לרבות שר הפנים שפירא למצוא 'הסדר מניח את הדעת' למען יחסי ישראל-צרפת.⁹³ בעקבות ישיבת הממשלה מסר אבן לשגריר צרפת שבלי להיכנס לסוגיות המשפטיות בנוגע להסכמים שבין ישראל לצרפת, 'אבטיח שהחזירים יישארו בחיים'.⁹⁴ כעבור כמה ימים סיכמו אבן ושפירא שהמנזר יוכל לשמור על ארבעים ושמונה חזיריו כל עוד הבשר ישמש, כפי שהודיע שגריר צרפת, רק לצריכה פנימית.⁹⁵

הדלפת ההסכם לעיתון 'ידיעות אחרונות' גררה תביעה מצד ההוספיס במושבה הגרמנית בירושלים ומנזרי בית-ג'מאל ודיר-רפאת לאפשר גם להם לגדל חזירים לצריכה עצמית.⁹⁶ במשרד החוץ הועלתה בעקבות זאת הצעה לתקן את החוק כך שיתיר 'גידול חזירים לתצרוכת עצמית בלבד במוסדות דת סגורים', כדי לסיים את 'הסיוט' ולהראות ש'אכן מדינת היהודים היא מדינה סובלנית'.⁹⁷ במשרד העריכו 'כי בימים הקרובים' תתקבל פנייה משגרירות איטליה בנוגע למנזרים האיטלקיים בבית-ג'מאל ובדיר-רפאת, וחששו מפני שעובדי לשכת סגן שר הפנים אמרו 'כי המערכה לא הסתיימה', ושמוטלת עליהם חובה 'לקיים את החוק ולבער את החזיר מכל מקום בו אסור גידולו'.⁹⁸ אבל משרד הפנים שוב נאלץ להתפשר. בהוספיס במושבה הגרמנית, אחרי שבעה ביקורים של ברי ואנשי משרד הפנים, נמצא לבסוף דיר 'ריק ויבש', אך היו במקום גם עדויות לעיבוד בשר של כמה חזירים שהובאו מהמנזר בעין-כרם.⁹⁹ במנזרי בית-ג'מאל ודיר-רפאת נשארו חזירים ספורים, אך אנשי המנזר הודיעו שאינם מוכנים לחסל את הדיר.¹⁰⁰ סירובם גובה בפנייה של הקונסול האיטלקי בירושלים למשרד הפנים.¹⁰¹ לבסוף, באפריל 1964, סיכמו אנשי משרד החוץ בפגישה עם בן-מאיר ש'משרד הפנים יעלים עין' מגידול החזירים גם במנזרים בבית-ג'מאל ובדיר-רפאת כל עוד 'הבשר משמש לצריכה עצמית', וגידול החזירים לא ייראה מבחון. לפי הצעת בן-מאיר השגרירות האיטלקית קיבלה רק הודעה בעל-פה על הסכם הפשרה.¹⁰²

האחות קלייר ברנס, אם המנזר (באדיבות משה עמירב)

92 ז' ש"ק אל א' לבבי, 3 בדצמבר 1963, שם; ז' ש"ק אל ציר, פריז, 5 בדצמבר 1963, שם.
 93 מברק של אבן אל איתן, 22 בנובמבר 1963, שם; ד' בן-שבתאי אל סגן ראש הממשלה, 21 בנובמבר 1963, שם.
 94 מברק של אבן אל איתן (שם). לצורך למצוא פתרון ל'משבר החזיר' בלי לפגוע בחוק הישראלי וכלי לקבל את מלוא הטיעונים הצרפתיים היה הקשר רחב ביחסי ישראל-צרפת בתחום הדת. ראו: ביאלר (לעיל, הערה 87) עמ' 151-153.
 95 אבן אל שר הפנים, 27 בנובמבר 1963, גה"מ, חצ"מ/3413.
 96 י' מרגריאן אל סגן הממונה על המחוז, 27 בנובמבר 1963, גה"מ, גל"מ/9384; ידיעות אחרונות, 27 בנובמבר 1963. הצרפתים טענו שלא הם הדליפו את הסיפור. ראו: נ"י אל ז"ש, 28 בנובמבר 1963, גה"מ, חצ"מ/3413.
 97 נ' יעיש אל ז' ש"ק, 1 בדצמבר 1963, גה"מ, חצ"מ/3413.
 98 ז' ש"ק אל א' לבבי, 3 בדצמבר 1963, שם.
 99 מ' כהני אל ד' רוזן, 21 בינואר 1964, גה"מ, גל"מ/9384.
 100 מ' ברי אל ד' רוזן, 5 בפברואר 1964, שם.
 101 ר' לוי אל מנהל המחלקה לעיריות ומועצות מקומיות, 7 בפברואר 1964, שם.
 102 ז' ש"ק אל י' בן-מאיר, 27 באפריל 1964, שם.

את הכישלון הצורב ביותר ביישום החוק לאיסור גידול חזיר נחלו ראשי משרד הפנים בדרום הארץ, בקיבוץ להב של 'השומר הצעיר'. הקיבוץ הוקם בשנת 1952 על ידי גרעין נח"ל בצפון הנגב, ליד הגבול עם ירדן. עדר חזירים היה לאחד הענפים המרכזיים והרווחיים של המשק,¹⁰³ והקיבוץ הקים גם מפעל לייצור נקניק בשם 'נקניקי להב'.¹⁰⁴ ערב כניסת החוק לתוקף החליטו בלהב לצאת למאבק משפטי על המשך גידול חזירים במקום. באחד מסעיפי החוק נאמר כי אינו חל 'על גידול, החזקה ונחירה

סגן שר הפנים,
ישראל בן-מאיר
(צילום: פריץ כהן)

של חזירים במוסדות מדע ומחקר ובגני חיות ציבוריים', ובלהב טענו שקבוצה מחברי הקיבוץ החלה לעסוק במחקר מדעי של בעלי חיים, כולל החזיר, בפיקוח ובהדרכה של אנשי מדע מבחוץ. כחודש לפני כניסת החוק לתוקף הם רשמו אגודה עותומנית (עמותה) בשם 'מוסד ומכון למדע ולמחקר החי', וזו ביקשה ממשרד הפנים אישור להמשיך לגדל חזירים כפי שהחוק מתיר למוסדות מדע ומחקר. רוזן חשד שמנסים לעקוף את החוק וביקש מן ה'מכון למדע' הבהרות. הוא לא השתכנע מהתשובות שקיבל, ואחרי שדווח לו באוגוסט 1963 שעדיין יש בלהב כ-200 חזירים, הורה להוציא צווי תפיסה והחרמה על שם הקיבוץ והמכון גם יחד. משרד הפנים תכנן בינתיים מבצע לתפיסת החזירים ולהשמדתם. פועלים, משאיות וטרקטור הובאו לקיבוץ בסוף אוגוסט 1963 בפיקוחם של ברי, קצין משטרה וקצין מחוז. אך צו על תנאי שהשיג המכון בבית המשפט העליון יום קודם לכן, ושאסר לתפוס ולהחרים את החזירים עד לכירורג העניין בכג"ץ, עצר את המבצע ברגע האחרון.¹⁰⁵

ברי חזר ללהב עוד פעמיים בחודשים הקרובים כדי לנסות לעקוב אחרי המתרחש.¹⁰⁶ עם זאת ההכרעה כבר עברה אל בין כותלי בית

המשפט הגבוה לצדק. את משרד הפנים ייצג מישאל חשין, עורך דין צעיר בפרקליטות המדינה. שלושה שופטי בית המשפט העליון יואל זוסמן, צבי ברנזון ואלפרד ויתקון היו צריכים להחליט אם 'המוסד ומכון למדע ומחקר החי' הוא מוסד מדעי ראוי. בדיון היחיד שהתקיים בבית המשפט, בפברואר 1964, נעזר רוזן בסקר ובחוות דעת של פרופ' רענן וולקני, מנהל האגף לבעלי חיים ב'מכון וולקני לחקר החקלאות', שקבע כי יש בלהב תנאי תשתית טובים לביצוע ניסויים וצוות עובדים 'נבון, דייקן ומסור', אבל אי אפשר היה לדעתו לכנות את המכון 'מוסד מחקר' בגלל 'העדר צוות עובדים

103 ד' שושני אל הוועדה למתן פיצויים עקב חיסול דירים, 28 באוקטובר 1963, גה"מ, 17/4657.
104 בין 'נקניקי להב' ל'מערגי מזרע' נוצרה מתיחות על רקע התחרות על השוק הקיבוצי. ראו: ד' רטנר אל מזכירות מזרע, 6 במאי 1961, ארכיון יד יערי, חט' 8, מכל 19, תיק 1; י' קטרון אל קיבוץ להב, 9 במאי 1961, שם.
105 בג"ץ 229/63, פסקי דין, יח, עמ' 186-187; ברי אל בן-מאיר (לעיל, הערה 70).
106 מ' ברי אל ד' רוזן, 18 באוקטובר 1963, גה"מ, 6/9384; מ' ברי אל היועץ המשפטי של משרד הפנים, 31 באוקטובר 1963, שם. בפברואר 1964 ברי שלח לבדיקה מעבדתית נקניק חזיר של להב שקנה בחנות בבאר-שבע. ראו: א' גבריאל אל המפקח על 'חוק אסור גידול חזיר', 9 באפריל 1964, שם.

בעלי השכלה אקדמאית מתאימה.¹⁰⁷ אנשי להב טענו מצדם שהמכון שהקימו קשור עם אנשי מדע וגופי מחקר חיצוניים, ושלושה מדענים בולטים נתנו חוות דעת לבית המשפט ברוח זו.¹⁰⁸ במרס 1964 ניתן פסק הדין של השופטים, ונקבע בו 'כי פרופסור וולקני מדקדק עם העותרת יתר על המידה הדרושה לפי החוק', וכי המכון בלהב מתאים להגדרה של מוסד מדעי. פסק הדין, שכתב השופט ברנזון, ביקר את רוזן על שבחודש אוגוסט לא ניסה לבדוק את טענות אנשי המכון ומיהר לנסות להחרים ולהשמיד את החזירים 'על סמך חשדות בלתי מבוססים ודעות קדומות בלבד'. בית המשפט הורה למשרד הפנים לתת למכון בלהב את האישור לגדל חזירים על פי התקנות ולשלם לעותרים הוצאות משפט בסך 500 לירות.¹⁰⁹ פסק הדין עורר ביקורת על בית המשפט העליון בחוגים הדתיים: אותו בית משפט שהתיר נישואי 'קפריסין', כתב 'הצופה' במאמר מערכת, 'עתה התיר דיר חזירים בקיבוץ שמאלני "מטעמים מדעיים"'.¹¹⁰ בן-מאיר החל לחפש דרכים לסגור את מה שראו במשרד הפנים כפרצה מדאיגה בחוק.¹¹¹ רוזן לא שכח לשופט ברנזון את הפסיקה הזאת שנים רבות.¹¹²

אזורי הגידול החדשים בגליל שיצר 'חוק החזיר'

ההשפעה הגדולה ביותר של החוק לאיסור גידול חזיר הייתה בגליל. בחוק נקבעו כאמור תשעה יישובים שהותר לגדל בהם חזירים: העיר נצרת והכפרים אעבלין, רינה, כפר יאסיף, מעיליא, עילבון, ג'יש, ראמה ופסוטה. בשלב החקיקה בכנסת כבר הובעו חששות במליאה שבמקום לחסל את עסקיהם יעבירו מגדלי החזירים את דיריהם לגליל, ושהחוק ייצור שם 'מרכזים לגידול חזירים' ויגרום לבעיות תברואה.¹¹³ בפועל אכן הועברו אלפי חזירים בתוך זמן קצר לשלושה יישובים – רינה, אעבלין וכפר יאסיף – בלי תשתית מתאימה לקליטת מספר גדול כל כך. שנה אחרי כניסת החוק לתוקף ספרו פקחי משרד הבריאות והפנים 18,780 חזירים בגליל.¹¹⁴

107 וולקני התלבט רבות בנושא והציע בחוות דעתו למשרד הפנים 'לסווג את להב כחוות ניסויים לבע"ח ולאפשר המשך ניסויים בחזירים במקום. ראו: ר' וולקני, 'חוות דעת על "מוסד המחקר" בקבוץ להב', 12 בינואר 1964, שם.

108 שניים מהעדים, ד"ר יואש ועדיה וד"ר רם מואב, היו עתידים להתמנות ברכות השנים לתפקיד המדען הראשי של משרד החקלאות. מואב היה ידוע כאחד מראשי 'הליגה למניעת כפייה דתית' ובעיתון 'הצופה' טענו שאנשי הליגה עומדים בראש 'המוסד המדעי'. ראו: הצופה, 24 בפברואר 1964. אנשי המכון דרשו מהיועץ המשפטי לפתוח בחקירה נגד העיתונים 'הצופה' ו'מעריב' על פרסומים מסולפים העלולים להשפיע על תוצאות המשפט. ראו: על המשמר, 1 במרס 1964.

109 בג"ץ 229/63, פסקי דין, יח, עמ' 185-191. טענת כתב 'על המשמר' שאנשי משרד הפנים עמדו לשרוף את החזירים חיים, כפי שכבר עשו לטענתו באזור בית-דגן, הביאה לאיום של משרד הפנים בתביעה, ולבסוף סוכם כי עיתונה של מפ"ם יתנצל לפני ברי. ראו: על המשמר, 28 במרס 1964; מ' סילברסטון אל צ' בר-ניב, 31 במרס 1964, גה"מ, גל/6384/9384; מערכת 'על המשמר', טיוטה: 'לא שרפו חזירים חיים', 20 באפריל 1964, שם.

110 הצופה, 29 במרס 1964. בפברואר 1963 חייב בג"ץ את משרד הפנים לרשום כנשואה אישה בלגית נוצרייה שנישאה לאזרח ישראלי יהודי בנישואים אזרחיים בקפריסין. ראו: בג"ץ 143/62, פסקי דין, יז, עמ' 225-258.

111 הצופה, 27 במרס 1964; הארץ, 31 במרס 1964; י' בן-מאיר אל מ' אונא, 27 באפריל 1964, גה"מ, גל/6384/9384.

112 ד' רוזן, 'חילופי מכתבים על עקיפת החוק של איסור גידול חזיר', שנה בשנה: ספר השנה להלכה, למחשבת ישראל ולבעיות יהדות (תשמ"א), עמ' 339-345.

113 דברי הכנסת, לג, עמ' 1384, 1391, 1404.

114 דו"ח על דירי חזירים ובתי נחירה במחוז הצפון, 31 באוקטובר 1964, גה"מ, גל/11/4712.

סגן שר הבריאות
יצחק רפאל מבקר
בכפר הערבי שעב
בגליל, 1962

עוד לפני כניסת החוק לתוקף הדאיג הגידול הצפוי במספר החוזרים את אנשי משרד הבריאות בצפון. בראש משרד הבריאות ומשרד הפנים עמד שר אחד, משה שפירא, וסגן השר במשרד הבריאות, יצחק רפאל, היה גם הוא איש המפד"ל. בישיבה משותפת של שני סגני השרים, בן-מאיר ורפאל, בסוף מאי 1963 הוחלט להגביר את הפיקוח מטעם משרד הבריאות 'כדי למנוע מטרדים סניטריים' אבל 'לא להרשות שום סטייה מהחוק וכוונותיו'.¹¹⁵ מהנדסי התברואה במחוז הכינו רשימת הנחיות טכניות למבקשי הרישיונות לבניית דירים, בעיקר כדי לטפל כראוי בכיוב.¹¹⁶ אך לנוכח העיכובים באישור מפות התכנון של משרד הפנים, בעוד החוזרים עצמם כבר התחילו להגיע, החלה התכתבות נמרצת בין מהנדסי התברואה של משרד הבריאות בצפון ובין ראשי המשרד בירושלים. אנשי המשרד בצפון טענו שצפויים מטרדים עצומים כי אין כל סיכוי שמגדלי החוזרים יספיקו לבנות את מה שהתבקש מהם. הם הציעו לעכב את ביצוע החוק כדי לאפשר תכנון ולמידה של הבעיות המיוחדות הצפויות, ודרשו תוספת תקציב וכוח אדם.¹¹⁷

115 ד' רוזן, 'זכרון דברים', 31 במאי 1963, שם.

116 אינג'ינר סמסונוב, 'סיכום דברים לדיון על סילוק שפכי חזיריות', 18 ביוני 1963, שם.

117 א' גור אל ש' עוגן, 11 ביוני 1963, שם; ש' עוגן אל ד"ר מני, 12 ביוני 1963, שם; א' גור אל ש' עוגן, 18 ביוני 1963, שם; ש' עוגן אל ה' שובל, 26 ביוני 1963, שם.

הבעיות הצפויות היו לא רק תברואתיות. הרעיון שביסוד החוק היה להתיר את הגידול רק באזורים מסוימים שחיו בהם נוצרים, אך כמעט בכל היישובים שנקבעו בחוק גרו גם ערבים מוסלמים או דרוזים. חוק שנועד בראש ובראשונה לסלק את החזירים מסביבתם של יהודים – אם כי בדברי ההסבר לו צוין במפורש שנועד לאסור גידול 'הפוגע ברגשותיהם הלאומיים והדתיים של רוב תושבי המדינה, יהודים מוסלמים ודרוזים' – צופף אותם למעשה בכמה יישובים ליד בני דתות אחרות שסלדו מחזירים לא פחות.¹¹⁸ רק חברי כנסת אחדים ממפא"י ומסיעות השמאל והמיעוטים עמדו על כך בדיונים בחוק בכנסת.¹¹⁹ אפילו הקומוניסטים, שבדרך כלל ייצגו את הבעיות הייחודיות של החברה הערבית בכנסת, לא היו תמיד ערים לפגיעה ברגשות הדתיים ש'חוק החזיר' גורם ביישובים הערביים, אולי כי מרבית הנהגתם הייתה נוצרית וחילונית ברוח הסוציאליזם.¹²⁰ חבר הכנסת תופיק טובי אמר בדיון בכנסת ב'חוק החזיר' ביולי 1962 שהסיעה הקומוניסטית מתנגדת באופן עקרוני לחוק ורואה בו 'משום כפיה דתית – גם על יהודים, גם על נוצרים וגם על מוסלמים'. טובי גם טען שצריך להוסיף לרשימת האזורים שמותר לגדל בהם חזירים יישובים נוספים, כמו שפרעם, שיש בהם תושבים נוצרים 'במספר ניכר'.¹²¹ במשרד הפנים קבעו שבשפרעם 'יש מיעוט נוצרי' והתנגדו לבקשה להוסיף אותה לרשימת האזורים המותרים לגידול.¹²² סביר שאנשי משרד הפנים ידעו היטב שהחל מסוף שנות החמישים הביא גידול החזירים בשפרעם ללחץ מתמשך על משרד הדתות מצד מנהיגים דרוזים ומוסלמים.¹²³ עוד לפני כניסת החוק לתוקף הגיעו לירושלים מכתבים של מנהיגי ציבור ועצומות מחאה של תושבים מוסלמים ודרוזים מיישובים שהותר בהם הגידול ומסכיבתם, לאחר שמגדלי חזירים החלו לקנות בהם שטחים ולתכנן בניית דירים. אחד מאלה היה הכפר רינה, שהוגדר בתהליך החקיקה בירושלים כפר נוצרי, אבל למעשה כמחצית מתוך יותר מ-1,000 תושביו בראשית שנות השישים היו מוסלמים. לקראת כניסת החוק לתוקף קנו מגדלי חזירים יהודים וערבים קרקעות באדמות הכפר כדי להקים דירים. בגלל הקרבה של אחד הדירים המתוכננים, בבבלות ערבי נוצרי מנצרת, לבתי הכפר שלחו עשרות מבני משפחת בצול המוסלמית באפריל 1963 עצומה אל רשויות משרד הפנים והבריאות בצפון ואל שר הדתות וביקשו למנוע את הקמת הדיר משיקולים סניטריים ודתיים.¹²⁴ המחאות לא עזרו. הדיר החדש אושר במפות התכנון אף שהיה סמוך מאוד לאזור מגורים בעוד שהאזור העיקרי שיועד להקמת הדירים, ושהוקצתה בו קרקע ייעודית לצורכי תשתית בלב, היה כקילומטר וחצי מהכפר.¹²⁵

118 דברי הכנסת, לב, עמ' 738 (19 בדצמבר 1961).

119 ראו את דברי חברי הכנסת יעקב ריפטיין, מנחם כהן, אחמד איד'אהר, ג'בר מעדי ומשה סנה בדיון בהצעת החוק בקריאה ראשונה בפברואר 1962: דברי הכנסת, לג, עמ' 1380, 1384, 1390, 1404-1405.

120 ד' צמחוני, 'המערך הפוליטי של הנוצרים בישראל', המורח החדש, לב (תשמ"ט), עמ' 139-164.

121 דברי הכנסת, לר, עמ' 2833 (23 ביולי 1962).

122 פרוטוקול (לעיל, הערה 40).

123 על תלונות נגד גידול חזירים בשנות החמישים בשפרעם וגם בעספיה ראו: גודמן (לעיל, הערה 2), עמ' 82-83.

124 עצומה, 5 באפריל 1963, גה"מ, גל"מ/2373/9; ד"ר רינאווי אל שר הדתות, 11 באפריל 1963, שם.

125 מכיוון שבכפר רינה עדיין לא פעלה מועצה מקומית, נעשה התכנון במחוז צפון של משרד הפנים. ראו את מפת התכנון: גה"מ, גל"מ/3263/5863.

מראה כללי של הכפר רינה ליד נצרת, 1962 (צילום: משה פרידן)

בני משפחת בצול לא ויתרו. ראש המשפחה, תופיק סעיד בצול, והאמאם של הכפר, שיח' מחמד אלאזהרי, עתרו לבג"ץ נגד שר הפנים. עורך דינם טען שהמפות שאפשרו את הקמת הדיר פורסמו רק ביולי 1963 בעוד שלשון החוק קבעה שהן כבר 'הונחו' ביולי 1962, כשהחוק הועבר בכנסת, אך הדבר לא היה נכון. בג"ץ 188/63 היה לאבן דרך במשפט החוקתי במדינת ישראל. הדיון המשפטי לא עסק כמעט כלל בנושא החזירים אלא נסב על היחסים שבין בית המשפט לבין המחוקק ועל שאלה אם ניתן לשלול את התוקף של חוק או של חלק ממנו בשל 'טעות עובדתית', שנוגדת את רוחו ואת כוונתו הכללית של החוק או בשל 'טעות לשונית שנשתרבה לתוכו'. בפברואר 1965 פסקו השופטים שלא ניתן לעשות זאת, והדיר נשאר על מקומו.¹²⁶

הפקחים הממשלתיים ספרו באוקטובר 1964 באדמות הכפר רינה כ־4,600 חזירים, רובם בשמונה דירים שבנו מגדלים יהודים מאזור בית-דגן על קרקעות חקלאיות שקנו מתושבי המקום ממערב לכפר.¹²⁷ בנצרת נספרו בשנת 1964 יותר מ־1,000 חזירים, אבל דירים גדולים בתוך העיר עצמה היו בתהליכי סגירה.¹²⁸ כמה דירים קטנים יחסית היו גם במעיליא ובעילבון, אבל ריכוז החזירים הגדול

126 בג"ץ 188/63, פסקי דין, יט, עמ' 337-356. השופטים גם קבעו שהוועדה המחוזית לבנייה ולתכנון שהוציאה רישיונות בנייה לדירים צריכה 'לכלכל את צעדיה לפי עקרונות תכנוניים ותברואתיים', וששיקולים כגון האפשרות לפגיעה 'ברגשות הדת ובאורח חייהם של התושבים המושלמיים שבכפר', אף אם הם נכונים, הם 'שיקולים זרים' שלוועדה המחוזית אסור להתחשב בהם 'בתורת רשות להוצאת רישיון בניה'.

127 דו"ח (לעיל, הערה 114). לאזור זה הועבר גם הדיר של טרייביטש ושותפיו מ'ארגון מגדלי בעלי חיים לבשר' בקיבוצים.

במדינה נוצר בשל 'חוק החזיר' בכפר אעבלין, שמנה כ-2,500 תושבים, שני שלישים מהם נוצרים ושליש מוסלמים. תושבים מקומיים גידלו עוד קודם לכן כמה עשרות חזירים בכפר, אך בעקבות חקיקת 'חוק החזיר' קנו יותר מעשרה מגדלים יהודים מאזור חיפה והמרכז אדמות חקלאיות ממערב לכפר והקימו עליהן דירים. העובדים היו בעיקר תושבים מעכו, אעבלין וכפרים אחרים באזור.¹²⁹ באוקטובר 1964 ספרו פקחי משרד הפנים בדירים באעבלין 11,900 חזירים.¹³⁰ ריכוז נוסף נוצר בכפר יאסיף. קיבוץ עברון העביר לכפר את 650 חזיריו, ונוסף על כך היו במקום כמה מאות חזירים בדירים אחרים. אחד הדירים הללו היה רשום על שם חברת 'שושנת הגליל', והקמתו לוותה בשערורייה שהידיעות עליה בעיתונות נשאו כותרות אנטי-דתיות. התברר שסניף בנק 'הפרועל המזרחי' בעכו, בנק שהיה קשור למפלגתו של שר הפנים, נתן למגדלי 'שושנת הגליל' הלוואה של 100,000 לירות לצורך הקמת הדיר ורשם כעירבון את 300 החזירים שלהם.¹³¹ אבל התסבוכת העיקרית הייתה ביחסים הפוליטיים בתוך כפר יאסיף, שיותר משליש מ-3,000 תושביו היו מוסלמים ודרוזים. מחאותיהם החלו להגיע אל משרדי הממשלה עוד לפני שנכנס החוק לתוקף.¹³² בתשובה על פניית חבר הכנסת הדרוזי שיח' ג'בר מעדי, שהתגורר בירכא הסמוכה, הסביר היועץ המשפטי של משרד הפנים שעל פי 'חוק איסור גידול חזיר' שר הפנים ימחק את שמו של יישוב מרשימת האזורים המותרים שבתוספת לחוק אם תקבל המועצה המקומית החלטה מפורשת המבקשת זאת.¹³³ הנושא פילג את הכפר וגרם למשבר בקואליציה השלטת במועצה המקומית, בין היתר מפני שנציג מפ"ם, המפלגה שאליה היה מסונף קיבוץ עברון, התנגד להחלטה שתפסיק את גידול החזירים במקום.¹³⁴ משרד הפנים שינה בצו מנהלי את מעמד המועצה באופן שיאפשר לשר הפנים למנות שני חברי מועצה נוספים שיטו את הכף לצד מתנגדי החזיר.¹³⁵ בקיבוץ עברון כבר החלו להרהר בקול באפשרות של פרישה מהענף ודרישת פיצויים.¹³⁶ אבל בג"ץ ביטל את הצו של משרד הפנים בטענה שניתן 'למטרה זרה', וגידול החזירים בכפר יאסיף נמשך.¹³⁷ קיבוץ עברון חיסל את הדיר שלו בכפר מסיבות כלכליות רק בשנת 1976.¹³⁸

129 מ' ברי, 'דו"ח מסורתי בשטח איעבלין', 21 בפברואר 1964, גה"מ, גל"מ/6/9384.

130 דו"ח (לעיל, הערה 114).

131 דבר, 19 במרס 1964; הארץ 20 במרס 1964; העולם הזה, 25 במרס 1964.

132 ד' גלס אל א' אירחמן ח'טיב, 26 במאי 1963, גה"מ, ג' 2373/9. 400 מתושבי הכפר חתמו על עצומה נגד גידול החזירים בכפר, אולם המצדדים טענו שזהו מקור הכנסה למועצה המקומית ומסייע לפיתוח המקום. ראו: דבר, 20 במאי 1963.

133 ד' פלק אל שיח' ג' מעדי, 28 באפריל 1964, גה"מ, גל"מ/6/9384.

134 מעריב, 17 באוגוסט 1964; דבר, 16 באוקטובר 1964. המחלוקת בנושא החזיר הפכה לחלק מן המאבק בין הרשימה המזוהה עם מפא"י, שהבטיחה את חיסול גידול החזירים, ושניצחה בבחירות המקומיות במרס 1964, לבין האופוזיציה של מק"י, ששלטה בכפר שנים ארוכות עד אז, ושהממסד הישראלי ראה בה מעוז של לאומנות ערבית במסווה קומוניסטי.

ראו: דבר, 12 במרס 1964; 7 ביוני 1964; A. H. Sa'di, 'Control and Resistance at Local Level Institutions: A Study', *Arab Studies Quarterly*, 23, 3 (Summer 2001), pp. 31-47.

135 הצופה, 28 בדצמבר 1964; חרות, 5 בינואר 1965.

136 הארץ, 9 בפברואר 1965.

137 בג"ץ 14/65, פסקי דין, יט, עמ' 322-337.

138 דפים (עלון עברון), 21 במאי 1976.

הבעיות המשפטיות והתברואתיות שנוצרו בעקבות ריכוז החזירים בגליל

מדיניות משרד הפנים הקשתה מבחינה כלכלית ומשפטית על מגדלי החזירים גם באזורים המותרים בגליל.¹³⁹ החוק לאיסור גידול חזיר אסר אף על העברת חזירים חיים לשחיטה (נחירה) מחוץ לאזור שבו גודלו, אך למרות זאת הנחתה הנהלת משרד הפנים את נציגי המשרד בוועדות התכנון לנסות למנוע אישור הקמת בתי מטבחים חדשים באזורים המותרים לגידול, חוץ מאשר באעבלין ובכפר יאסיף.¹⁴⁰ אפילו הממונה על מחוז הצפון, אברהם כלפון, לשעבר חבר כנסת ממפא"י, עמד על הבעיה בחוק ובמדיניות של המשרד לאכיפתו.¹⁴¹ דומה שעובדים בכירים נוספים של משרד הפנים במחוז הצפון, שחלקם מונו לתפקידיהם בתקופת השר הקודם, מ'אחדות העבודה', לא היו שותפים ללהט של הנהלת המשרד בירושלים לאכוף את הוראות 'חוק החזיר' כלשונו. יוצא דופן מבחינה זו היה קצין המחוז ישראל קניג, לימים הממונה על מחוז הצפון, שהגיע למחוז כמה שנים לפני כן בעידודו של שר הפנים שפירא.¹⁴² קניג החל להניח מארכים בכבישים המוליכים לבית המטבחים בנצרת. באחת ההזדמנויות הצליח לתפוס ולהחרים רכב ובו כמה חזירים מהדיר הישן של טרייביטש שהובלו לשחיטה בנצרת בדרך הקצרה, שעברה בשטח השיפוט של נצרת-עילית. מכיוון שלא היה מקום לאחסן אותם הוא נאלץ להחזירם לדיר של בעליהם, מסומנים בגבם בצבע אדום, לצורך המשך הטיפול בידי ברי,¹⁴³ אבל זה היה עסוק באותה שעה במציאת שטח קבורה נוסף לחזירים מושמדים באזור עמק יזרעאל.¹⁴⁴ כשברי עצמו תפס כעבור חודשיים בשפרעם עשרה חזירים מאעבלין בדרך לשחיטה בנצרת, הוא נאלץ לקחת אותם כל הדרך לחולות ראשון-לציון לשם השמדה וקבורה.¹⁴⁵ באעבלין פעל בית מטבחים שהקמתו מומנה על ידי קבוצה של מגדלים יהודים. בשלושת החודשים האחרונים של 1964 נשחטו בו למעלה מ-4,000 חזירים.¹⁴⁶ הענקת הרישיון לבית המטבחים וההסכם להפעלתו לוו במאבק משפטי ארוך של המגדלים נגד המועצה המקומית ומשרד הפנים, וכרגיל נדרש בג"ץ להתערב בעניין. השופטים פסקו לטובת המועצה המקומית, שחוקקה חוק עזר שהפקיד אותה על ניהול בית המטבחים.¹⁴⁷ בית המשפט העליון דחה גם עתירה של קבוצה מגדלים קטנה באעבלין לחייב את המדינה לאפשר להם להקים בית מטבחים נוסף, בטענה שאין להם דרך גישה מתאימה

139 שותפות מגדלי חזירים באעבלין עתרה לבג"ץ נגד שר הפנים בטענה שאפשר למועצה המקומית להטיל עליה מס עסקים גבוה במיוחד. בית המשפט קבע שהמס אינו בלתי סביר בהתחשב בכך שסחורתם משוקת גם מחוץ לאזור הגידול. ראו: ברק-ארוז (לעיל, הערה 5), עמ' 446.

140 'י איינשטיין אל ד' רוזן, 22 בנובמבר 1963, גה"מ, גלל/6/9384.

141 פרוטוקול (לעיל, הערה 76).

142 ריאיון עם ישראל קניג, 9 ביוני 2003.

143 'קניג, דו"ח על תפיסת חזירים בתחום שיפוטה של נצרת עלית', 25 בפברואר 1964, גה"מ, גלל/6/9384.

144 מ' ברי אל מנהל לשכת התכנון המחוזית, מחוז הצפון, 25 בפברואר 1964, שם.

145 מ' ברי, דו"ח על פקוח תפיסת החזירים, החרמתם והשמדתם בשטח שפוט שפרעם, 15 באפריל 1964, גה"מ, גלל/6/9384.

146 נספח: 'מספר החזירים שנחרו בבתי הנחירה במחוז הצפון בחדשים אוקטובר-דצמבר 1964', גה"מ, גלל/11/4712.
147 בג"ץ 193/64, 228/63, פסקי דין, יט, עמ' 617-624. הסוגיה הייתה גם חלק ממחלוקת כללית בין משרד הפנים למשרד החקלאות על סמכויות השליטה של השירות הווטרינרי בבית המטבחים ועל השאלה אם להתיר הקמת בית מטבחים פרטי. ראו תכתובת רבה בגה"מ, גלל/6/9384.

לבית המטבכיים שהקימו שכניהם. השופטים קיבלו את נימוק משרד הפנים שריכזו בתי מטבכיים יקשה על הפיקוח הווטרינרי לשמור על בריאות הציבור.¹⁴⁸ כשאחד ממגדלים אלה תבע פיצויים על עשרת חזיריו שנתפסו בשפרעם והושמדו על ידי ברי, דחה בית משפט השלום בעכו את התביעה ופסק שההחרמה הייתה חוקית כי גם 'הובלה' היא 'החזקה' האסורה על פי החוק מחוץ לאזור המותר.¹⁴⁹ בג"ץ אימץ גם הוא את הגישה הזאת ודחה עתירה של מגדלים בכפר יאסיף שארבעה-עשר מחזיריהם נתפסו על הכביש בדרכם לשחיטה באעבלין והושמדו. אבל בית המשפט – כמו מנהלי מחוז הצפון לפניו – ציין את הסכנה ש'ייעשה החוק פלסטר' אם משרד הפנים לא יאפשר הקמת בתי נחירה בכל אזור המותר לגידול.¹⁵⁰ עם זאת לא כל המגדלים ששו להשקיע בבניין בית מטבכיים. אנשי משרד הפנים והבריאות ידעו היטב כבר בסוף 1964 שמאות חזירים מכפר יאסיף הובלו לשחיטה באעבלין בכל חודש, בניגוד לחוק, וכך גם מאעבלין ומרינה לנצרת.¹⁵¹ כ-500 חזירים הובלו מדי חודש מאזור הגידול המותר ברינה לשחיטה בבית המטבכיים בנצרת, דרך שאורכה היה קילומטרים ספורים בלבד, ומכיוון שפירוש החוק כלשונו היה שיש להשמיד את כל אלה, בסוף אפילו קניג נאלץ להשתדל 'לא לתפוס אותם בכביש הזה'.¹⁵²

המאבקים בין המגדלים לרשויות נסבו מעל הכול על בעיות התברואה הקשות שנוצרו בסביבת הדירים. ברינה פעלו כמעט כל הדירים בלי רישיונות וכלי סידורי ביוב מתאימים. תביעה ראשונה של לשכת הבריאות הממשלתית נגד חמישה בעלי דירים במקום, נענתה על ידי שופט השלום בנצרת בהטלת קנסות של 100 לירות ובאיום בצו סגירה אם לא יוסדרו הרישיונות.¹⁵³ תכניות הביוב והרישיונות לא הוסדרו, ותביעות נוספות הוגשו, אך בינתיים דיווח הממונה על ענייני המיעוטים במשרד הבריאות להנהלת משרדו שהמצב בתוך הדירים 'למטה מכל ביקורת' וש'צבאות הזכוכים מכסים לחלוטין את כל השטח בתוך הדירים לרבות החזירים עצמם ושקי המזון שלהם והכל נראה לעין שחור לגמרי'.¹⁵⁴ בכפר יאסיף זרמו השפכים מהדירים לאורך 2 ק"מ באדמות הכפר וגרמו נזקים למטעי זיתים.¹⁵⁵ באעבלין זרמו שפכי הדירים לשדות של חקלאי הכפר ושל השכנים מהכפר המוסלמי טמרה, והדבר גרר מכתבי מחאה למשרדי הממשלה.¹⁵⁶ לאחר מכן זרמו מי השפכים מערבה לפרדסי קיבוץ אפק ויצרו שם שלוליות של מים ירוקים ומסריחים.¹⁵⁷ אנשי משרד הבריאות הגישו

148 בג"ץ 261/63, פסקי דין, יח, עמ' 287-293.

149 חרות, 12 באוגוסט 1964.

150 בג"ץ 103/65, פסקי דין, יט, עמ' 618-624. השופטים ציינו גם את הבעייתיות בהוראות החוק: מכיוון שלא הסמיך את שר הפנים להנפיק רישיונות מעבר, לא היה אפשר למעשה לייבא חזירים או להביאם לגני חיות ומכוני מחקר.

151 נספח (לעיל, הערה 146).

152 ריאיון עם ישראל קניג, 9 ביוני 2003.

153 א' גור אל היחידה לתברואה, 15 בנובמבר 1963, גה"מ, גל' 9384/6.

154 ג' שחאדה אל א' מני, 1 באפריל 1964, גה"מ, גל' 4712/11. לביקורת על אטיות הפעולה של אנשי משרד הבריאות עצמם בנושא ראו: מ' ברי אל ד' רוון, 'דו"ח מסיור ברירי חזירים', 9 בפברואר 1964, גה"מ, גל' 9384/6.

155 ג' שחאדה אל א' מני, 1 באפריל 1964, שם.

156 מצטטא אחמד דיאב (ראש המועצה המקומית טמרה) אל שר הבריאות, 3 באוקטובר 1963, גה"מ, גל' 9384/6; תושבים באעבלין (158 חתימות) אל שר הפנים, 1 במרס 1964, שם.

157 משק אפק אל מ' ברי, 5 במרס 1964, שם.

תביעות נגד בעלי הדירים באעבלין על הפרת תנאי רישיון והזרמת שפכים לרשות הציבור, ושופט שלום בעכו גזר עליהם קנסות.¹⁵⁸ אולם אלה היו נמוכים ביותר ולא הרשימו את המגדלים. הממונה במשרד הפנים על ביצוע 'חוק החזיר', רוזן, התלונן מרות על המצב. הוא לא היה שבע רצון מפעילות משרד הבריאות והאשים גם את אנשי משרדו בצפון שאינם עושים די.¹⁵⁹ הממונה על המחוז, כלפון, השיב לו שאנשי השטח של משרד הפנים והבריאות מתקשים לתאם פעולות להתמודדות עם הבעיות שנוצרו, והודה שבכל מקרה לא היה להם מושג כיצד יאכפו צו סגירה לדיר של מאות חזירים אם יוציא בית משפט צו כזה.¹⁶⁰

עקב המחאות הציבוריות ובעיות התיאום בין המשרדים יצאו סגני השר בן-מאיר ורפאל בקיץ 1964 לסיור מיוחד באעבלין ובכפר יאסיף כדי לעמוד על ממדי הבעיה. לנוכח הטענות הקשות ששמעו הם היו נחושים בעמדתם ש'דין אחד במדינת ישראל ליהודים ולבני מיעוטים, הזכאים להגנה מלאה של משרדי הממשלה נגד פגיעה כלשהי מצד מגדלי החזירים' שנאלצו לחסל את דיריהם 'בסקטור היהודי'. סגני השרים הורו לפעול בתוקף נגד מגדלי החזירים המפרים חוקי בניין ובריאות, ודרשו לקבל דו"חות חודשיים קבועים על הנעשה בדירים.¹⁶¹ אנשי משרד הבריאות בצפון קיבלו תקן לתברואן מיוחד עבור דירי החזירים, והוא ערך בשנה הראשונה לפעילותו יותר מ-200 ביקורים והיה אחראי להגשת עשרות תביעות.¹⁶² אבל אפילו פעילות זו לא פתרה את כל הבעיות, מפני שלא הייתה אפשרות מעשית לממש צווי סגירה לדירי חזירים, רפתות ואורוות, ובגלל הקושי להשיג הרשעות, והעובדה שרבות מן ההרשעות הסתיימו בהטלת קנסות שלא הרתיעו את בעלי הדירים.¹⁶³ שנים ארוכות עברו עד שנפתרו בעיות התברואה ואיכות הסביבה שיצרו הדירים. בכפר רינה גרמו הקשיים שערם משרד הפנים, התנגדות התושבים ולבסוף הוצאת הכפר מתחום האזורים המותרים בגידול, לחיסול דירי החזירים עד שנות התשעים של המאה העשרים.¹⁶⁴

סיכום

החוק לאיסור גידול חזיר, שנחקק בשנת 1962, ושיושם כעבור שנה, הוא מהחוקים המשפיעים ביותר על משק בעלי החיים במדינת ישראל מאז הקמתה. מאות דירי חזירים היו פרושים בכל רחבי הארץ בראשית אותו עשור, אך בתוך שנה בלבד מכניסת החוק לתוקף צומצם כמעט כל גידול החזירים בארץ לכמה אזורים בגליל. ענף שפרח לפתע בקיבוצים בשנות החמישים נעלם במהירות גדולה משצמח: כמעט כל הקיבוצים חיסלו את הדירים וניצלו את כוחם הפוליטי להשיג מהמדינה פיצויים.

158 היועץ המשפטי אל המועצה המקומית אעבלין, 17 במרס 1964, שם.

159 ד' רוזן אל הממונה על מחוז הצפון, 7 באפריל 1964, שם.

160 א' כלפון אל מנהל המחלקה לעיריות ומועצות מקומיות, 22 באפריל 1964, שם.

161 י' בן-מאיר ו' רפאל אל ממונה על מחוז הצפון ואל הרופא המחוזי, 31 באוגוסט 1964, גה"מ, גל' 4712/11.

162 ש' עוגן אל לשכות הבריאות בעכו ובעפולה, 3 במרס 1965, שם; א' אבני אל א' גור, 20 באפריל 1966, שם.

163 א' מתן אל א' מני, 9 בדצמבר 1970, גה"מ, גל' 12220/6. וראו שאר התכתובת בתיק.

164 בכתבה בשבועון 'כותרת ראשית' נטען שנוצרה קואליציה חוצה גבולות לאומיים של הממונה על המחוז קניג, חובש הכיפה, ושל הרוב המוסלמי במועצת הכפר נגד גידול החזירים. ראו: כותרת ראשית, 29 ביולי 1987.

רבים מהמגדלים הפרטיים פרשו גם הם מהענף; אחרים העבירו את אלפי חזיריהם ממרכז הארץ ומאזור חיפה לאזורים שהיו מותרים בגידול.

הצלחת החוק להביא לביעור החזירים ממרבית חלקי הארץ בפרק זמן כה קצר הייתה תוצאה של כלי האכיפה הקשוחים שהוא נתן בידי הרשויות המנהליות, בעיקר האפשרות להחרים ולהשמיד חזירים, וכמובן של נחישות משרד הפנים בראשות המפד"ל לאכוף את החוק כלשונו ובמלואו. הכללת אמצעי האכיפה הנוקשים בחוק ואופיו הגורף למדי התאפשרו בשל תמיכתם של לא־דתיים בחיסול או בצמצום של ענף גידול החזירים מסיבות של מסורת לאומית ואפילו איכות הסביבה, בעיקר בקרבת הערים הגדולות. כך היה 'חוק איסור גידול חזיר' לא רק בבואה של יחסי דת ומדינה, כפי שטענו חלק מתומכיו וכל מתנגדיו, אלא שיקף הסכמה ציבורית רחבה יותר. זו הושגה גם הודות להתמקדות החוק בגידול חזירים, לא בצריכת בשרם, מתוך התחשבות בצורכי המיעוט הנוצרי. בשל ההסכמה הציבורית הרחבה יחסית, ומן הסתם בשל מספרם הקטן יחסית של המגדלים שהחוק פגע בפרנסתם, זכו הדתיים בעניין זה להצלחה שלא הייתה תמיד מנת חלקם בחקיקה או באכיפה בנושאים רחבים ומורכבים הרבה יותר שהסעירו את הציבור הישראלי באותה תקופה, כגון דיני אישות, כשרות או שמירת השבת.

האחראים לביצוע החוק נאלצו אמנם להתפשר עם העצמה הפוליטית של הכנסיות הנוצריות, שהביאה לפגיעה ביחסים המדיניים עם צרפת, ולהסכים שכמה מנזרים יגדלו חזירים לצריכה עצמית. כמו כן נאלצו לקבל את הכרעת בית המשפט העליון שאפשרה את המשך גידול החזירים במסגרת מכוון מחקר בלבד. אבל ככלל היה החוק הצלחה גדולה של יוזמיו ותומכיו ובעיקר של המפד"ל ואנשיה במשרד הפנים. חוק שנחקק משיקולים דתיים ולאומיים הצליח לשנות בצורה דרמטית חלק שנוי במחלוקת אך חשוב במשק בעלי החיים במדינת ישראל, לצמצם עד מאוד את מספר הדירים ולהגביל במידה רבה את מיקומם. רוב תושבי הארץ יכלו לראות מעתה חזיר מבוית חי רק בסרטים או בתמונות בספרי ילדים.

עם זאת ל'חוק החזיר' היו השלכות שליליות בכמה אזורים בגליל. חוק שמטרתו הייתה להרחיק את החזירים מאזורי אוכלוסייה יהודית כפה אותם על אוכלוסייה מוסלמית או דרוזית, שסלידתה מהחיה הייתה גדולה באותה מידה. המהירות הגדולה יחסית שבה הועבר החוק ונאכף יצרה מפגעים תברואתיים ובעיות של איכות הסביבה שתושבי האזורים הסמוכים נאלצו לחיות לצדם במשך שנים. נוסף על כך תקוות יוזמי החוק שהוא יסייע גם להגבלת צריכת בשר החזיר באזורים העירוניים היהודיים התבדתה עם השנים: גידול החזירים באזורים המותרים המשיך לספק את הצריכה הארצית. בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים נעשו מאמצים לאסור כליל בחוק את גידול החזירים במדינת ישראל או למנוע את מכירת בשרם.¹⁶⁵ אך מאמצים אלה נכשלו בגלל שינויים דמוגרפיים, פוליטיים וחוקתיים שחלו בחברה הישראלית בעשורים האחרונים.